

**^HCEZA HUKUKUNDA
NEDENSELLİK İLİŞKİSİ ÜZERİNE
(Teoriler Dışında Bir Bakış)**

Dr. Ömer ÖMEROĞLU*

GİRİŞ

Nedensellik ilişkisi konusunda hangi hukuk dalı açısından bakılırsa bakılsın, temel kanunlarda ayrıntılı bir düzenlemeye rastlamak mümkün olmamaktadır. Nedensellik ilişkisine yer verilen hallerde bu ilişkinin içeriğinden öte, genel ibarelere yer verilmesi adeta bir gelenek halini almıştır. İlk bakışta bu durum yadırganabilir. Ancak, nedensellik ilişkisinin genişliği, içeriğinin saptanmasındaki zorluklar konunun hukuk dünyası açısından betimlenmesine olanak vermemekte ve bu nedenle yer verildiği zaman, temel kanunlarda bile, genel ibareler kullanılmaktadır. Nedensellik ilişkisinin içeriğinin belirlenmesi hukuk teorisine ve uygulamaya bırakılmıştır. Konunun genişliği ve çerçevesinin çizilme zorluğu dikkate alındığında bu yaklaşımın daha doğru olduğu görülmektedir. Kanun koyucuların geniş ve çerçevesi kolaylıkla çizilemeyecek bir konuda bağlayıcı tanımlamalara ve betimlemelere yer vermesi beklenmemektedir. Hukukun hiçbir alanı nedensellik bağından uzak değildir, hiç kimse nedeni olmadığı bir sonuçtan sorumlu tutulamaz. Örneğin, kişi sebebi olmadığı bir ölüm olayından dolayı suçlanamaz, aynı zamanda kişi böyle bir olay nedeniyle tazminat sorumluluğu altında da tutulamaz. Kişinin sebebi olmadığı bir sonuçtan sorumlu tutulmaması modern hukukun genel kabul gören bir değerlendirmesidir. Hiç kimse sebebi, diğer deyişle nedeni olmadığı bir sonuçtan sorumlu tutula-

^H Hakem incelemesinden geçmiştir.

* Kayseri Cumhuriyet Savcısı

mayacağına göre, neden-sonuç ilişkisi ya da farklı deyişle nedensellik ilişkisi hukukun ayrılmaz, vazgeçilmez bir boyutunu oluşturmaktadır. Çağlar boyunca yapılan tüm çalışmalara ve çabalara rağmen nedensellik ilişkisinin tam anlamıyla ortaya konulduğunu ve hukuk dünyası içerisinde olması gereken yere yerleştirildiğini söylemek mümkün değildir. Kuşkusuz ki, bu çalışmada nedensellik ilişkisine hukuk dünyasında olması gereken yere oturtmak, içerik ve çerçevesini belirtmek iddiasında değiliz. Ayrıca bu çalışma uygulamadaki sorunları çözme amaç ve iddiasını da taşımamaktadır. Çalışma daha çok hukuk genel teorisine yöneliktir. Hukuki konulara genelde felsefi ve dogmatik iki büyük pencereden bakılmakta ve yaklaşılmaktadır. Hukuk genel teorisinin zorluğu, çoğunlukla uygulamaya yönelik çözümler getirmemesi ve anlaşılma güçlüğü, hukuk alanında çalışma yapanları hukukun genel teorisinden uzaklaşmaya itmektedir. Oysa hukukun genel teorisi anlaşılmadan hukuk alanında hiçbir konunun gerçek manada anlaşılmasına olanak bulunmamaktadır. Tıp sanatının bugünkü konumuna geliş kolay olmamıştır. Öncelikle insan anatomisinin çözümlenmesi gerekmiş ve asırlar süren çabalar sonucunda insan anatomisi anlaşılabilir halde ortaya konulmuştur. Bundan sonradır ki, tıp sanatı insan bedenine özgü sorunları daha kolay çözebilir hale gelmiştir. Hukukun genel teorisi hukuk kurumlarının anatomisini ortaya koymaya yöneliktir. Nasıl ki insan anatomisi, insanın bedenine ilişkin özellikleri ortaya koyup, bedene ilişkin sorunların çözümünü diğer branşlara bırakıyorsa, hukukun genel teorisi de böyledir. Bir kurumun anatomisi ortaya konur ve bundan faydalanmak ve kullanmak görevi diğer branşların alanında kalır. Bu çalışmada nedensellik ilişkisi hukukun genel teorisi açısından ve özellikle ceza hukuku temelinde incelenecektir. Amaç, nedensellik ilişkisinin algılanabilir bir anatomisini ya da başka bir söyleyişle fizyolojisini çıkartıp böylece bırakmaktır. Ortaya konulanı kullanmak, değerlendirmek ve faydalanmak çalışmayı okuyanların takdirindedir. Hukukun genel teorisine yönelik çalışmaların yenilik getirdiği öne sürülebilir. Fakat hukukun genel teorisine yönelik çalışmaların henüz yeterli düzeye gelmemiş olması nedeniyle bu alanda yapılacak tüm çalışmaların yeni sayılması gerekecektir. Atom ve bilgi ezeldir yani yaratılıştan ve varoluştan itibaren mevcudiyetleri kesin olmakla birlikte atom ya da bilgi çağı sözcükleri yeni kullanılmaya başlamıştır. İnsan anatomisi insanın yaratıldığı günden bu yana değişmemiştir, ancak anatomi atlasları

yenidir. Bu anlamda hukukun genel teorisine ilişkin yapılacak her çalışma yeni ve önemli görülmelidir. Bu çalışmada nedensellik ilişkisinin hukukun genel teorisi ekseninde incelemesi yapılacak ve incelemede benzer görülen isnadiyet, tipiklik gibi konularla farklılıkları da ortaya konmaya çalışılacaktır. Çalışmada, uygulamaya yönelik fazlaca bir şey söylenmeyecek fakat, hukuk çalışmalarında uygulamayı göz ardı etmemek konusundaki gelenek de dikkate alınarak, uygulamaya ilişkin, ayrıntıya inmeyen çözüm önerisi de sunulacaktır.

I. GENEL OLARAK

İnsanlığın nedensellik ilişkisinin farkına varmaları kolay olmamıştır. Eski çağlarda insanlar, tüm nesnelere ruhu olduğuna, olayların ve yaşam ilişkilerinin bu ruhlar tarafından yönlendirildiğine inanmaktaydı. Bu inanca göre doğadaki her türlü olay, nesnelere ruhlarının isteğine göre düzenlenmekte, fena insan davranışları afet ya da kıtlık şeklinde cezalandırılmakta, iyi insan davranışları ise avda başarı, savaşta zafer, üründe bolluk biçiminde ödüllendirilmekteydi. Doğayı ve yaşam ilişkilerini yöneten ruhların isteği fena ya da hatalı davranışların cezalandırılması, iyi davranışların ödüllendirilmesi olduğuna göre, iyi davranışlar ödüllendirilmeli, fena ya da kötü davranışlar cezalandırılmalıydı. Bu düşünce muhtemelen ilk toplumsal normlardan biri olan ödetme normunun ortaya çıkmasına neden olmuştu. Eski çağlarda insanların, ruhlardan ceza olarak felaket, ödül olarak esenlik geldiği ve doğru davranışla ödül, yanlış davranışla ceza arasında bir bağlantı olduğu fikri, isnadiyet ilkesine dayalı bir yorumun sonucuydu¹. Davranışın nedenselliği önemli olmayıp, kime isnad edileceği değer taşımaktaydı².

¹ Bkz. **Kelsen**, Hans (1978), “Nedensellik ve İsnadiyet”, Çev: **Hafizoğulları**, Zeki, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:35, S:1-4, s. 219 vd.

² Nesnelere ruhunun varlığına inanmak animizm olarak isimlendirilmektedir. Animizmin içinde de basit bir nedenselliğin bulunduğu savunulmaktadır. **Güleç**, Cengiz (2000), “Anadolu Kültüründe Hastalık, Sağlık Kavramlarına Transkültürel Bakış”, Klinik Psikiyatri, (3), s. 34 vd. Savunulduğunun aksine animizm nedensellik ilkesine uzaktır ve isnadiyet ilkesine dayanmaktadır. Uğursuzluk getirdiğine inanılan kişinin toplumdan uzaklaştırılması uygulamasını doğal ve bazen gerekli bulan animizm inanisinde, toplum dışına çıkartılmasına karar verilen kişinin davranışının neden olduğu sonuca değil, toplum içindeki varlığına isnad edilen bir değerlendirmeye dayanılmaktadır.

Örneğin, savaşın kaybedilmesinde hiçbir rolü olmasa da, o gün doğan birisi yenilginin kaynağı olarak görülüp cezalandırılabilmekteydi. Hatalı davranışın kaynağındaki insan bunun cezasını görmeli, fena davranışın sahibi sonuçlarına katlanmalıydı³, aksi halde doğayı yöneten ruhların gazabı toplumun tamamını saracaktı.

Doğanın içinde yaşayan, bir yandan onun gözlemini yapan, diğer yandan olumlu ve olumsuz etkileriyle karşılaşan insanlar doğadan edindikleri tecrübelerle dayanarak nedensellik ilişkilerini keşfetmeye başlamıştır. David Hume'un nedensellik konusundaki görüşleri eleştirilerle karşılaşmışsa da⁴, nedensellik ilişkisinin tecrübenin doğurduğu ortak aklın keşfi olduğu düşüncesinde büyük haklılık vardır⁵. Ortak aklın tek kaynağının tecrübe olmadığı söylenebilir, ancak tecrübenin ortak akli geliştirdiği ve geliştirmekte olduğu bir gerçekliktir. Bugün ulaşılan gelişim düzeyi tecrübe birikiminin ürünüdür. Geçmiş tecrübeler, yenilerine basamak oluşturmakta ve ilerlemeyi sağlamaktadır⁶. Doğa varlıklar düzeni, varlıklar düzeni ise bir neden sonuç zinciridir⁷. Doğanın gözlemi ve ötesinde onun içinde yaşamaktan kaynaklanan tecrübe ve buna dayalı akıl yürütme ateşin ısının, bulutun yağmurun nedeni olduğunun fark edilmesi, yani nedensellik ilişkisinin bilincine varılması sonucunu doğurmuştur. Özetle, insanlar doğadan edindikleri tecrübe ve ayrıca düşünebilme yetenekleriyle nedensellik denilen

³ Bkz. **Erem**, Faruk, "Psikanalizm Açısından Ceza Hukuku", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:44, S:1-4, s. 482.

⁴ David Hume'un nedensellik ilişkisi konusundaki düşünceleri ve bu konudaki eleştiriler için bkz. **Tüccar**, Ayhan (2005), Epistemolojik Arka Planı ile David Hume'un Nedensellik Eleştirisi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, (İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), s. 55 vd.

⁵ Bettiol'un deyimiyile nedensellik ilişkisinin insan faaliyetleri alanında da kabulü, olayların tecrübe metoduyla incelenmesi sonucunda ortaya çıkmıştır. Bkz. **Bettiol**, Guisepppe, "Manevi Mesuliyet ve Şahsiyet", Çev: **Umur**, Ziya, <http://www.iudergi.com> (Erişim Tarihi 12.02.2012).

⁶ **Uzun**, Hasan (2006), "Tarih Bilimi ve Tarihte Nedensellik", Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, C:7, S:1, s. 3.

⁷ Smirnov, Andrey (2010), "Nedensellik ve İslam Düşüncesi", Çev: **Kazanç**, Fethi Kerim, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Vol:3, Issue:4, s. 294, <http://www.sosyalarastirmalar.com> (Erişim Tarihi 11.02.2012).

ilişkiyi kavrayabilmiştir⁸. Nedensellik ilişkisinin kavranması insanın doğayı daha iyi anlamasını ve doğadaki olayları kavramasını sağlamıştır⁹. Var olanı olduğu gibi bilmek ve bilgiyle tecrübesini uygulamak zorunda olan insan, buğdayı mevsiminde ekmezse aç kalacağına farkına varmıştır¹⁰. Yangının ruhların gazabının bir eseri olmayıp, ateşin nedensel etkisi olduğunu kavrayan insanlık için çok önemli bir aşama gerçekleşmiştir. Nedensellik ilişkisinin keşfine bağlı olarak sorulan ve çağları aydınlatan “neden?” sorusu¹¹, doğa felsefesini, doğa felsefesi de pozitif bilimin doğuşunu hazırlamıştır¹². Bilim doğanın insan tarafından anlamaya başlanmasıyla ortaya çıkmıştır¹³. Pozitif bilim açısından nedensellik ilişkisi o derece önemlidir ki, nedenselliğin pozitif bilimin evren hakkındaki görüşünü temsil ettiği kabul edilmektedir¹⁴. Nedensellik ilişkisinin keşfedilmesi sosyal bilimlere de etkilemiş, nedensellik ilişkisinin içeriğinin araştırılması sosyal bilimlerin gündeminden çıkmamıştır¹⁵. Hukuk bilimi açısından da nedensellik ilişkisi vazgeçilmez değer bulmuş¹⁶ ve bu konudaki düşünce ve tartışmaların temelleri Roma

⁸ Aynı yönde bkz. **Kılıç**, Sinan, “Geleneksel ve Ahlakî Yargının Ötesinde Spinoza’nın İyi-Kötü ve Nedensellik Problemini İrdeleyişi”, Kaygı, <http://www20.uludag.edu.tr> (Erişim Tarihi 12.02.2012).

⁹ **Dağdelen**, İlhan (2004), “Devlet Bilimi Metodolojisi”, Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, ISSN:1303-5134, s. 14, <http://www.insanbilimleri.com>(Erişim Tarihi 12.02.2012).

¹⁰ **Nutku**, Uluğ (2002), “İnsanın Kültür Varlığı”, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C:26, No:2, s. 183.

¹¹ İnsan düşüncesindeki birçok anlamlı soru ve cümlenin doğadaki nedensellik ilişkisinin keşfi ve anlaşılması sonucu oluştuğu belirtilmektedir. Bkz. **Denkel**, Arda (1996), Anlam ve Nedensellik, (İstanbul, Kabalcı Yayınevi).

¹² Bkz. **Karakaş**, Sirel/**Bekçi**, Belma (2003), “Zihin/Davranış ile Beden/Organizma İlişkilerini Ele Alan Bilim Dallarının Doğuşu ve Gelişimi, NeuroQuantology, s. 238, <http://www.neuroquantology.com>(Erişim Tarihi 17.02.2012).

¹³ **Güleç**, Ahmet, “Zihin-Bilebilmek İlişkisi”, Yeni Yüksektepe e-dergi, S:71, Kasım-Aralık, <http://dergi.aktifelsefe.org>(Erişim Tarihi 26.02.2012).

¹⁴ **Karakaş**, Sirel, “Nedensellik İlişkisi Pozitif Bilimin Amaçları Açısından Deneysel ve Korelatif Yaklaşımlar”, Klinik Psikiyatri Dergisi, S:5, s. 72.

¹⁵ **Çelebi**, Nilgün (1992), “Sosyoloji ve Nedensellik”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü Dergisi, C:14, s. 29.

¹⁶ Honig tarafından da belirtildiği üzere nedensellik ilişkisi hukuki düşüncenin temellerinden birisidir. Bkz. **Honig**, R. (1936), “İllyet Nazariyesine Dair”, Çev: **Abadan**, Yavuz, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C:2, s. 170.

hukukuna kadar uzanmıştır. Hukuksal kavram ve kuralların izini sürenler bakımından Roma hukuku geniş bir inceleme alanı sunmaktadır¹⁷. Roma hukukunda çok eski zamanlardan beri nedensellik ilişkisi üzerinde durulmuş, konuyla ilgili ciddi tartışma ve görüşler ortaya konulmuştur. Örneğin, eğitim sahasında mızrak talimi yapan askerlerin yakınına gelerek tıraş olan kişinin, mızraklardan birinin yanlarına düşmesi ve tıraşı yapan berberin hatalı bir hareketi sonucu yaralanmasında, nedensellik ilişkisinin var olup olmadığı üzerinde düşünülüp tartışılmıştır. Ulpianus bu durumda nedensellik ilişkisinin bulunmadığını ve mızrağı atan asker ya da berberin sorumluluğunun bulunmadığını, eğitim alanına yakın tıraş olan kişinin davranışının sonuçlarına katlanması gerektiğini savunmuştur¹⁸. Paulus, başkasına ait esiri ağır biçimde yaralayan şahsın, bu esirin iyi bakılmayarak ölmesi halinde, eylemle sonuç arasında nedensellik ilişkisi bulunup bulunmadığı sorusu üzerinde düşünmüştür. Gaius, birden fazla etkenin varlığında nedensellik ilişkisinin nasıl belirleneceği konusu üzerinde durmuştur¹⁹. Roma hukukunda nedensellik ilişkisini açıklamaya yönelik birbiriyle çatışan birçok düşünce öne sürülmüştür²⁰. Özellikle Iustinianus döneminde nedensellik ilişkisi ayrı bir kavram olarak kullanılmaya başlamıştır²¹. Alman hukukunda Orta Çağda dahi konuyla ilgilenilmiş yaralanan kişinin yaralandıktan sonra pazara gitmiş olması halinde, yaralanmadan doğan ağır sonuçlarla eylem arasında nedensellik ilişkisi bulunmadığı kabul edilmiştir. Alman müşterek hukukunda neticeyi zorunlu olarak doğuran eylemlerle sonuç arasında nedensellik bağı bulunduğu yolunda görüşler ileri sürülmüştür. Bu görüşler özellikle Prusya hukuku uygulamasında değer bulmuş ve 19. yüzyılda Alman ceza kanunlarının önemli bir kısmı yardımın neticenin doğmasını önleyebileceği durumlarda, bu yardımın yapılmamasının kanun tarafından itibara alınmadığını açıklamak zorunluluğu duymuşlardır²². Fransa’da uygulama ve doktrin 20.

¹⁷ **Gönenç**, Fulya İçlin (2008), “Roma Hukukundan Günümüze Hukuki Faraziyeler”, Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Dergisi, C:XII, S:1-2, s. 137.

¹⁸ **Dönmezer**, Sulhi (1943), “Maddi Sebebiyet Alakası”, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C:9, S:1-2, s. 90.

¹⁹ **Öcal**, Bahar (2011), “Damnum Iniura Datum’da Iniura ve Culpa İlişkisi”, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:2, S:1, s. 356.

²⁰ **Dönmezer**, agm, s. 90.

²¹ **Öcal**, agm, s. 356.

²² **Dönmezer**, agm, s. 91.

yüzyıla kadar nedensellik konusuyla meşgul olmazken, Alman hukukunun etkisiyle konu üzerinde düşünölmeye başlanmış, ancak nedensellik ilişkisi ceza kanunlarına ya girmemiş ya da çok kısa biçimde bahsedilmiştir²³. İslam hukukunda da, tarih boyunca nedensellik ilişkisi üzerinde ciddi tartışma ve çalışmalar yapılmıştır²⁴. Anglo-Amerikan hukuk sistemlerinde de, nedensellik ilişkisi büyük önem taşımıştır²⁵.

Bilimsel çıkarımlar genellemelere dayanılarak yapılır. Genellemeler olaylar arasında gözlenmiş nedensel ilişkilerdir. Nedensellik, olaylar arasında neden-sonuç bağlarını kurmaya veya olguları belirleyici nedenlere bağlamaya olanak veren bir genel ilkedir. Bu nedenle her bilim dalı nedensellik ilişkisi kavramına büyük değer vermiş ve içeriğini belirlemenin peşinde olmuştur²⁶. Nedensellik ilişkisinin kabulüyle modern bilimin varlığı adeta özdeş görölmektedir²⁷. İnsan aklının neden düşüncesine doğal yakınlığı hiçbir şekilde inkar edilemez. Bu durumun, nedensellik ilkesinin hem bir zihni kategori, hem de dış dünyaya ilişkin objektif bir ilke sayılacağı delili olduğu savunulmaktadır²⁸. Hukuk bilimi açısından da nedensellik ilişkisi vazgeçilmez bir önem taşımaktadır. Kişinin nedeni olmadığı bir

²³ **Dönmezer**, agm, s. 90. Nedensellik ilişkisinin önemli bir parçasını oluşturan neden kavramının Latince de causa olarak ifadesini bulduğu, Roma hukukunda üzerinde önemle durulan bu kavramın Alman hukukunu etkilediği ve Alman Hukuku aracılığıyla Kıta Avrupa'sına yayıldığı belirtilmektedir. **Ergün**, Evrim Çağdaş (2004), "Sözleşmeler Hukukunda Consideration/Sözleşmeyle Bağlanma Niyeti Kavramı ve Causa/Hukuki Neden ile İşlevsel Denkliği Meselesi", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:53, S:4, s. 88.

²⁴ Bkz. **Eskicioğlu**, Osman (1996), İslam Hukuku Açısından Hukuk ve İnsan Hakları, (İzmir, Anadolu Matbaacılık), s. 85.

²⁵ Bkz. **Colvin**, Eric (1989), "Causation in Criminal Law", Bond Law Review, Vol:1, Iss:2, s. 253 vd., <http://epublications.bond.edu.au> (Erişim Tarihi 23.02.2012), **Ryu**, Paul K. (1958), "Causation in Criminal Law", University of Pennsylvania Law Review, Vol:106, No:6, s. 773 vd.

²⁶ Bkz. **Sencer**, Muzaffer/**Sencer**, Yakut, "Bölümsel Bağlantı ve Bölümsel Nedensellik", <http://yayin.todaie.gov.tr> (Erişim Tarihi 27.02.2012).

²⁷ Bkz. **Güriz**, Adnan (1987), Hukuk Felsefesi, (Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını), s. 93.

²⁸ **Yıldırım**, Ali, "Antakyalı Münif'in Benzer İki Gazelinin Düşündürdükleri", <http://turkoloji.cu.edu.tr> (Erişim Tarihi 27.02.2012).

sonuçtan sorumlu tutulup cezalandırılmayacağı düşüncesi, çağımız hukukunun ortak kabulüdür²⁹. Bu kabul ceza sorumluluğunun şahsiliğiyle de ilgilidir. Hiç kimse irade dışı hareketlerle doğa olayları ve üçüncü kişilerin sebebi olduğu sonuçlardan sorumlu tutulamaz³⁰. Bir kimsenin nedeni olmadığı sonuçtan sorumlu tutulmaması mantığın da gereğidir³¹.

II. TANIM

Nedensellik ilişkisi³², neden ve sonuç arasındaki ilişkiyi diğer deyişle nedenle sonuç arasındaki bağlantıyı ifade etmektedir³³. Örneğin, ateş yakıl-

²⁹ Kilise hukukunun geçerli olduğu dönemlerde, insanın kötü düşünceler taşıdığı gerekçesiyle bir davranışı yani nedeni olduğu bir sonuç bulunmamasına rağmen cezalandırması engizisyon sürecini doğurmuştur. Bkz. **Dülger**, Murat Volkan (2005), “5237 Sayılı YTCK’da Kastın Unsurlar ve Türleri-Özellikle Olası Kastın Değerlendirilmesi”, Hukuk ve Adalet Eleştirel Hukuk Dergisi, Y: 2, S: 5, s. 65 vd., Ayrıca bkz. **Sokullu Akıncı**, Füsün (1998), “Ceza Hukukunda Kusurluluk”, Ceza Hukuku Günleri: 70. Yılında Türk Ceza Kanunu-Genel Hükümler, (İstanbul, Beta Yayıncılık), s. 95-96. Nedensellik ilişkini göze alarak değer vermeyen hukuk sistemlerinin çağcılığı kabul edilemez.

³⁰ **Hakeri**, Hakan (2008), Ceza Hukuku Genel Hükümler, (Ankara, Seçkin Yayınevi), s. 126, **Özbek**, Veli Özer (2007), “Ceza Hukukunda Nedensellik Bağlantısı ve Neticenin Objektif Yüklenebilirliği Teorisi”, Ceza Hukuku Dergisi, S:1.

³¹ **Oğuzman**, Kemal/Öz, Turgut (2000), Borçlar Hukuku Genel Hükümler, (İstanbul, Filiz Kitabevi), s. 502.

³² Nedensellik ilişkisine doktrinde sebebiyet alakası, illiyet rabtası, nedensellik bağı gibi isimler de verilmektedir. Bkz. **Evren**, Can Çınar (2010), “İdarenin Sorumluluğunu Etkileyen Neden Olarak Mücbir Sebep”, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C: XIV, S:1, s. 264.

³³ İncelemekte olduğumuz nedensellik ilişkisi, metafizik nedensellik ilişkisi değildir. metafiziksel nedensellikte, “Tanrı dünyanın nedenidir” ya da “irade eylemlerinin nedenidir” örneklerinde olduğu gibi, neden bir olay ya da fenomen değil, fakat aktif bir töz, ya da güçtür. **Okşar**, Yusuf (2008), İslam Kelamında Nedensellik ve Adetullah, (Adana, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), s. 33. Metafizik nedensellik ilişkisini finalite (ereksellik) ile açıklamak da mümkündür. Nedensellik ilişkisi insanı ilk nedene götürecektir. İlk nedeni ise, nedensellik ilişkisi içinde açıklamaya olanak yoktur. Finalite (ereksellik) tek tanrılı dinlerin gösterdiği ana ilke olduğu, ilk nedenin örtüsü kalkacaksa bunu nedenselliğin değil, belki tek tanrılı dinlerin finalitesinin yapacağı öne sürülmektedir. Bkz. **Öktem**, Niyazi, “Jaques Maritain, Akdeniz Kültürü, Neo-Tomizm ve Personalizm”, <http://www.iudergi.com> (Erişim Tarihi 25.02.2012).

dığına yükselen dumanın nedeni ateştir, duman ateşin sonucudur, ateş-duman arasındaki ilişkiye nedensellik ilişkisi denir³⁴. Bu nedenle doğru bir tanım yapabilmek için neden, sonuç ve ilişki kavramlarının ne anlama geldiğini açıklamak gerekmektedir. Sözlük anlamıyla nedenin, bir olayı doğuran başka bir olayı sormak için kullanılan söz, bir olayı ve durumu gerektiren, doğuran başka bir durum, sebep, bir varlığı veya olayı etkileyen, oluşturarak doğuran şey, sebep, illet biçiminde açıklandığı görülmektedir³⁵. Sebep ve illet sözcükleri, neden sözcüğüyle eş anlamlı ve birbirinin yerine kullanılmaktadır. Bununla birlikte illet sözcüğünün sebep ve neden sözcüklerinden farklı olduğu, illet sözcüğünün neden ve sebep sözcüklerini kapsayan üst bir kavram niteliği taşıdığı öne sürülmektedir. Bu düşünceye göre illet, nedeni olduğu kadar niyet ve isteği de içerir. Örneğin bulut yağmurun nedeni olmakla birlikte, yağmurun Yaratıcı iradenin eseri olduğu düşüncesi illet sözcüğüyle gerçek anlamını bulur³⁶. Hukuk dünyası açısından neden, sebep ve illet sözcüklerinin devamlı birbirinin yerine kullanılmaktadır. Kavram karışıklığına yol açmamak açısından bu çalışmada neden sözcüğünün kullanımı tercih edilecektir. Hukuksal açıdan neden kavramının neyi ifade ettiği konusunda tam bir fikir birliği olduğunu söylemek güçtür. Bunun sebebinin hukuk felsefesi alanındaki konuyla ilgili anlaşmazlığın ceza hukuku dahil tüm hukuk dallarını etkilemesi olduğu söylenmektedir³⁷. Hukuk felsefesi alanında konuyla ilgili yapılan son derece değerli tartışmaları çözmek iddiasında olmadığımız gibi, felsefi alandaki tartışmalara girmenin konumuzun sınırları dışında kaldığını belirterek, neden kavramına ilişkin tanımlama yapmakla yetiniyoruz. Düşüncemizce hukuksal açıdan neden hukuksal bir sonuç ya da durumun doğmasını, ortaya çıkmasını sağlayan etken biçiminde tanımlanmalıdır. Neden başlangıcı ifade eder, hukuksal anlamda nedeni olmayan bir sonuçtan bahsedilmesi mümkün değildir. Her sonuç bir nedeni gerektirir. Bundan dolayı neden ve sonuç arasında bir

³⁴ Bkz. **Karakuş**, Rahmi (2011), “Neden Üzerine Düşünme”, *Beytulhikme an International Journal of Philosophy*, June, Vol:1, <http://www.beytulhikme.org> (Erişim Tarihi 26.02.2012).

³⁵ Bkz. <http://www.tdk.gov.tr> (Erişim Tarihi 27.02.2012).

³⁶ Bkz. **Adıgüzel**, Nuri, *İslam Felsefesinde İlet (Neden) Kavramı*, <http://eskidergi.cumhuriyet.edu.tr> (Erişim Tarihi 28.02.2012).

³⁷ Bkz. **Erem**, Faruk (1968), “Nedensellik Bağı ve Ümanist Doktrin”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C:25, S:3-4, s. 4.

öncelik-sonralık ilişkisi bulunmaktadır³⁸. Bir görüşe göre hukuksal alanda sözü geçen düşüncenin her zaman doğru kabul edilmesine olanak yoktur, yani neden ve sonuç arasında öncelik-sonralık ilişkisinin bulunmamaktadır. Sonuç neden ile hemzaman diğer deyişle aynı anda doğmaktadır. Örneğin, bir tehlike suçu olan genel güvenliğin taksirle tehlikeye düşürülmesi suçunda sel ya da taşkınla tehlike denilen sonuç aynı anda ortaya çıkmaktadır. Yine yangın çıkmasına veya çığ düşmesine neden olunması hali de benzer durumlardır. Ateşli silahla topluluk içerisinde ateş eden kişinin genel güvenliği kasten tehlikeye düşürmesi suçunda, tehlike ateş edilmeye aynı anda oluşmaktadır. *“Böyle düşünenlere göre, hukuki sonucun gerçekleşmesinin başlangıç anı, kanundur. Başlangıç ile hukuki sonucun doğması, yani son bulma anı arasında tipik fiil gerçekleşmektedir. Ancak bu hukuki olayı mükemmel biçimde anlayıp algılayabilmek için, hukuki sonucu maddi/somut gerçekliği içinde değil de, mantiki görünüşü açısından ele almak gerekir. Diğer bir deyişle, fiille sonuç arasındaki birbirini izlemek süreci, amprik değil de ideal alanda cereyan eder. Bütün sorun ve zorluk, hukuki sonucun mükemmelliğe ulaşması sürecini, ideal alanın dışına çıkmaksızın belirlemektir. Bunu yapabilmek için, normun şartlı bir emir içerdiğini unutmamak gerekir: normun emir kısmının fiiliyata dönüşmesi, soyut olarak öngörülmüş tipik fiilin somut olarak gerçekleşmesi şartına bağlıdır. Yani normu uygulayabilmek için, soyut tipik fiilin gerçekleşmesi şarttır. Ama bu, maddi ve amprik anlamda*

³⁸ **Eren**, Fikret (1975), Sorumluluk Hukuku Açısından Uygun İliyet Bağı Teorisi, (Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını), s. 10. Yazar, işin doğası gereği olaylar arasında bir öncelik ve sonralık ilişkisi bulunduğunu, zaman itibarıyla önce gerçekleşen olaylara ön olay veya neden adı verileceğini belirtmektedir. “Mill’e göre, doğa olguları karşılıklı iki ilişki içindedirler: hemzamanlık ve birbirlerini izleme... Nedenin hiç değilse kısa bir zaman için, sonuçtan evvel gelmesinin zorunlu bulunup bulunmadığı sorununa gelince: ... bir olayın başlaması, her zaman için; neden’i ifade eden bir şeydir. Nedensellik de olguların birbirlerini izlemesi kanunudur. Zira sonucun, kronolojik bakımdan, kendisini doğuran şartların sonucusu ile aynı zamana rastlamasının ve hemen bunu takiben gerçekleşmesinin bir önemi yoktur. Fakat olayların hiçbirinde sonuç neden’den evvel gelmez. Aynı anda mevcut iki olgu kargısında, bunlardan hangisinin neden hangisinin sonuç olduğu konusunda tereddüt ettiğimiz takdirde, bunlardan hangisinin diğerinden evvel geldiğini tesbit edebiliyorsak, sorunu çözdüğümüzü düşünebiliriz. **Mill**, S. (Çev : Peisse, L.) : Systeme de logique, Paris 1909, c. I., 365, 386, 387”. **Keyman**, Selahattin (1980), “Tipiklik ve Ceza Hukuku”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:37, S:1-4, s. 66-67’den naklen.

değil de, biçimsel mantık anlamında bir şarttır. Bunu şöyle de açıklayabiliriz: Fiil, normun ileriye dönük olarak; öngördüğü soyut tipik olayın somut olarak ortaya çıkması ile gerçekleşir; yani soyut tipe uygun somut fiilin gerçekleşmesi. Öyle ise, şart, normun somut fiile uygulanabilir hale geldiği anda gerçekleşmiştir. Norm da, somut tipik fiilin gerçekleşmesi ile uygulanabilir hale geldiğine göre, ideal, alanda, şartın gerçekleşmesi, normun uygulanabilir hale gelmesi ve dolayısıyla hukuki sonucun doğması hemzamandır. Kısacası, somut fiile hukuki sonucun gerçekleşmesinin hemzaman oluşunu, hukuki sonuçlar dinamiğinin, amprik dünyada değil de ideler dünyasında yer aldığını kabul etmekle açıklayabiliriz. Böyle düşünme, aynı zamanda, hukukun kesinliği gereksinmesi bakımından da haklıdır. Zira, fiille bunun sonuçları arasında zaman farkı bulunması, az veya çok, kesinlik ilkesine zarar verecektir.”³⁹. Bu hukuksal sonuç(netice) teorisinin bir kabulüdür ve teorinin neden ve sonucun aynı anda doğduğu düşüncesi haklı değildir. Neden ve sonuç arasında çok kısa da olsa bir zaman farkı vardır. Ateşli silah patlatıldığında tehlike adı verilen sonucun ortaya çıktığı doğrudur, ancak silahın patlaması tetiği basılmasına bağlıdır ve çok az da olsa patlamayla tetiğe basılması arasında zaman farkı vardır. Sonuç hiçbir zaman nedenden önce var olamayacağına göre aralarında hem zaman açısından, hem de mantıksal açıdan bir öncelik ve sonralık ilişkisi bulunmaktadır⁴⁰. Bu sebeple öncelik ve sonralık neden ve sonucu ayırmaya yarayan ölçütlerden biri olmaktadır⁴¹. Ancak bu ölçüt yeterli değildir, pazartesi günü her zaman pazar

³⁹ Keyman, agm, s.65, dpn. 21’den naklen.

⁴⁰ Aynı yönde **Toroslu**, Nevzat (2009), Ceza Hukuku Genel Kısım, (Ankara, Savaş Yayınevi), s. 122. Benzer yönde Gaziosmanpaşa 2. Asliye Hukuk Mahkemesi’nin 26.01.2010 tarihli 2005/109 Esas ve 2010/6 Karar sayılı kararı.

⁴¹ Swinburne “Geçmiş, şimdi ve gelecek kavramları nedenselliğin yönüne göre tanımlanabilir. Çünkü, nedenselliğin yönü ile zamanın yönü birbirinden farklı değildir. Geçmiş, herhangi bir failin şimdi etkilemesi mantıken mümkün olmayan mantıksal bir olumsuzluk (contingent) alanı ve gelecek, bir failin şimdi etkilemesi mantıken mümkün olan mantıksal bir olumsuzluk alanıdır. Daha açık bir ifadeyle, olaylar, etkileyip değiştirebildiklerimiz (gelecek) ve etkileyip değiştiremediklerimiz (geçmiş) olmak üzere ikiye ayrılır. Şimdi ise, geçmiş ve gelecek arasındaki sınırdır. Nedensel olarak geçmiş etkilenemediğine göre, bir daire içinde nedensellik mümkün değildir. Eğer A, B’ye neden olursa B, A’ya neden olamaz. Bir etkiye yol açmak için, etkilenecek durumun gelecekte bulunması gerekir; neden ile sonuç arasında her zaman bir öncelik, sonralık ilişkisi bulunmalı ve sonuç nedenden sonra olmalıdır” şeklindeki açıklamasıyla neden sonuç

gününden sonra gelmektedir, ancak pazartesinin nedeni pazar gününün varlığı değildir. Nedeni sonuçtan ayıran temel ölçüt nedenin etken, sonucun ise etkene bağlı ortaya çıkması temelinde oluşturulmalıdır. Erem'in veciz ifadesiyle neden, bir üretim enerjisidir⁴². Neden, sonucun etkeni olduğundan dolayı bu ismi taşımaktadır⁴³. Neden etki eden, sonuç ise bu etkiyle ortaya çıkandır. Sonuç, sözlük anlamıyla bir olayın doğurduğu başka bir olay veya durum, netice, bir gelişim veya girişimden elde edilen şey, sürmekte olan veya biten bir yarışmanın veya spor karşılaşmasının sayı bakımından durumu, yazının veya sözün bitim bölümü biçiminde açıklanmaktadır⁴⁴. Sonuç, neden adı verilen üretim enerjisinin diğer deyişle etkenin ortaya çıkardığı olay veya durumdur. İlişki ise, iki şey arasında karşılıklı ilgi, bağ, münasebet olarak tanımlanmaktadır⁴⁵. Konumuz açısından ilişki, neden ve sonuç arasındaki ilgi, bağ veya münasebeti ifade etmektedir.

Bu açıklamalar doğrultusunda nedensellik ilişkisini, neden adı verilen etken ya da üretim enerjisinin etkisiyle ortaya çıkan ve varlığı bu etkiye bağlı olay veya durum arasındaki bağ veya münasebet olarak tanımlıyoruz.

III. NEDENSELLİK İLİŞKİSİNİN HUKUKSAL AÇIDAN ANLAMI

Nedensellik ilişkisinin hukuk açısından incelenmesi, etkenin sonucu doğuran mahiyetinin açıklanması anlamı taşımamaktadır⁴⁶. Nedenin ortaya

ayrımında öncelik ve sonralığın göz önünde tutulması gereğine vurgu yapmaktadır. **Erdem**, Engin (2005), "Swinburne ve İlahi Zamansallık", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S:2, s. 235.

⁴² **Erem**, Nedensellik..., agm, s. 2.

⁴³ Yargıtay da nedeni, sonucun etkeni olarak değerlendirmektedir. Yargıtay 12. Ceza Dairesi'nin 2011/4878 Esas ve 2011/4878 Karar sayılı kararı, Yargıtay Ceza Genel Kurulu'nun 16.10.2007 tarihli 2007/9-192 Esas ve 2007/211 Karar sayılı kararları, <http://www.adalet.org> (Erişim Tarihi 21.02.2012).

⁴⁴ <http://www.tdk.gov.tr> (Erişim Tarihi 10.03.2012).

⁴⁵ <http://www.tdk.gov.tr> (Erişim Tarihi 16.03.2012)

⁴⁶ Edebiyat dünyası da, nedensellik bağıyla ilgilenmektedir. Modern romanda nedensellik bağının mantıksal tutarlılığın önemli bir unsuru olduğu, roman kahramanı ile arzu edilen arasında mutlak bir nedensellik bağının var olduğu, arzunun istek anlamına geldiği ve roman kahramanını harekete geçiren şey olduğu, nedensellik ilişkisini doğuran nedenin temelinde bu istek, yani arzunun yattığı ve romanın bu itici güçten doğan nedensel

çıkan durum veya olayı “nasıl” ve “niçin” doğurduğu hukukun ilgi alanı içerisinde kalmadığından, nedensellik ilişkisinin hukuksal açıdan anlamı nedenin sonuca temel ve esas olarak düşünülmesinin zorunlu oluşunu anlatmaktadır. Nedensellik ilişkisinin hukuk açısından incelenmesi, sonucu doğuran nedenin nasıl ve ne amaçla vücut bulduğunun araştırılmasını içermemektedir. Honig tarafından da belirtildiği üzere⁴⁷ “*ilmi manası ile illiyet mefhumu, iki muattanın mantıkan ve bilgi nazariyesine tevfikan yekdiğerine raptından başka ve fazla bir şey değildir*”. Nedenin sonucun etkeni olup olmadığı, diğer deyişle biri olmadığında diğerinin var olup olmadığının tespiti nedensellik ilişkisi incelenirken yapılacak olan temel değerlendirmeyi ifade etmektedir. Hukuksal açıdan nedensellik ilişkisinin anlamı neden ile sonucun ve bunlar arasında bağ ya da münasebetin bulunup bulunmadığının tespitidir. Bu tespit yapılırken neden ve sonucunun içeriklerinin incelenmesi gerekebilir, bu halde neden ve sonucun içeriğinin de inceleme sınırları içine alınacağı kuşkusuzdur, ancak bu inceleme nedenin “ne için” bu sonucu doğurduğunun açıklamaya değil, aradaki bağı ortaya çıkartmaya yönelik olacaktır⁴⁸. Bu anlamda hukuk felsefesi açısından önem taşıyan determinizm ve endeterminizm konularındaki tartışmaların, günümüz açısından hukuk

değişim sürecini konu aldığı belirtilmektedir. Bkz. **Özcan**, Tarık (2002), “Nur Baba Romanında Nigâr Hanımın Niyet ve Eylemleri Üzerine Bir Çözümleme”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.12, S:1, s. 87 vd. Edebiyat alanında olduğu gibi farklı bazı alanlarda nedensellik ilişkisi açısından, nedenin mahiyeti, nasıl ve ne için oluştuğunun belirlenmesi önem taşıyabilir. Fakat, hukuk dünyasında nedensellik ilişkisi açısından nedenin önemi, nasıl oluştuğu değil, sonucu doğurucu etkisinin ne olduğu ve sonuçla bağlantısının bulunup bulunmadığıdır.

⁴⁷ **Honig**, agm, s. 185 vd.

⁴⁸ Nedensellik ve bilim ilişkisi üzerinde önemli çalışmaları olan Bunge, nedensellik konusundaki incelemenin iki ana boyutu olduğunu ifade etmektedir. Bunlardan birincisi nedensellik ilişkisinin ne olduğunun izahının yapılması, ikincisi ise nedensellik ilişkisinin tespitinde kullanılacak kriterlerin belirlenmesidir. **Bunge**, Mario (2008), *Causality and Modern Science*, <http://books.google.com.tr> (Erişim Tarihi 19.03.2012). Düşünce-mizce de Bunge tarafından yapılan bu tespit doğrudur. Özellikle hukuk bilimi açısından nedensellik ilişkisinin ne olduğunun izahı ve varlığının hangi ölçütlere göre belirleneceğinin ortaya konulması yeterlidir. Esasen nedensellik ilişkisi, farklı adıyla illiyet bağı, sebep ve sonuç arasındaki bağlantıyı ifade etmektedir. Bkz. **Akarsu**, Bedia (1984), *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, (Ankara, Savaş Yayınevi), s.132, **Yazoğlu**, Ruhattin, “İlliyet Probleminin Doğuşu”, <http://e-dergi.atauni.edu.tr> (Erişim Tarihi 15.04.2012).

biliminin nedensellik ile ilgili inceleme alanı dışında kaldığını söylemek mümkündür. Burada kısaca söylemek istediğimiz şey şudur; doğadaki tüm nesne ve olayların nedensellik ilişkisine tabi olmalarından dolayı dünya üzerinde özgürlükten ve irade hürriyetinden bahsetmeye olanak bulunmadığı savı haklı değildir⁴⁹. Günümüzde insan iradesinin özgür olup olmadığı konusundaki tartışmalar devam etmekle birlikte, insanın hareketlerini seçme serbestisi bulunduğu düşüncesi güçlü bir kabul görmektedir. İnsanın hareketlerini seçme serbestisi bulunmadığı düşüncesinin kabulü halinde ahlak ve hukuk alanında sorumluluktan bahsedilemez⁵⁰. İnsanın hareketlerini seçmekte kısmi de olsa özgürlüğü olmadığı kabul edilirse, onu hareketinden dolayı sorumlu tutmanın bir anlamı olmayacağı ve hukuksal ve ahlaksal alanda sorumluluk kavramının içinin boşalacağı bir gerçekliktir⁵¹. Bu

⁴⁹ **Özdoyran**, Güven, “Özgürlük ya da Nedensel Belirlenim, Üçüncü Bir Olasılık (Antinomi) Mümkün mü?”, <http://www.flsfdergisi.com> (Erişim Tarihi 17.03.2012).

⁵⁰ Bkz. **Güriz**, Adnan (1967), “İrade Hürriyeti 2”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:24, S:1-4, s. 218.

⁵¹ Tarih boyunca insanın davranışından sorumlu tutulmasının çelişki olduğuna dair görüşler ileri sürülmüştür. Hafizoğulları, “...Mutasavvıf, Kaygusuz Abdal, “NEFES “ isimli şiirinde, “Adem’i balçıktan yoğurdun yaptın/ Yapıp da neylersin bundan sana ne/ Halk ettin insanı saldın cihana/ Salıp da neylersin, bundan sana ne ... Kaygusuz Abdal der: Cennet yarattın/ Cehenneme nice kulları attın/ Nicesin ateş-i aşk ile yaktın/ Yakıp da neylersin bundan sana ne “ diyerek (Vasfî Mahir Kocatürk, Tekke Şiirleri Antolojisi, Buluş Kitabevi, Ankara 1955, 155) daha XV. Yüzyılda, davranışından sorumlu tutulan insanın, çelişkili yazgısını, büyük bir isyanla dile getirmiştir...” şeklindeki anlatımıyla tarih boyunca insanın davranışından sorumlu tutulmasının çelişki olarak görüldüğüne ilişkin Anadolu düşünce ve edebiyatından bir örnek göstermektedir. **Hafizoğulları**, Zeki, “5237 Sayılı Türk Ceza Kanununda Fail, İsnat Yeteneği, İsnat Yeteneğini Azaltan veya Kaldıran Nedenler”, <http://www.baskent.edu.tr> (Erişim Tarihi 17.03.2012). Düşüncemizce insanın davranışından sorumlu tutulması bir çelişki değildir. Eğer, insanın hareketini seçme özgürlüğü olmasaydı, hareketinden sorumlu tutulması çelişki olarak görülebilirdi. Oysa insanın hareketini seçme serbestisi bulunmaktadır, aksi halde özgürlük kavramından söz edilemez. Özgürlük yoksa hukuksal veya etik sorumluluktan da bahsedilemez. Aslında özgürlük ve sorumluluk birbirleriyle çatışan kavramlar olmayıp, varlıkları uyum oluşturan kavramlardır. Özgürlük ve sorumluluk kavramlarının çelişen değil uyum gösteren kavramlar oldukları yolunda ayrıntılı bilgi için bkz. **Bulut**, Nihat (2001), “4709 Sayılı Kanunla Yapılan Anayasa Değişikliği Çerçevesinde Hak ve Özgürlüklerin Sınırlanması Rejiminin Birey Devlet İlişkisi Açısından Değerlendirilmesi”, Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi, C:V, S:1-4, s. 39 vd.,

anlamda hareketini seçme özgürlüğünün varlığı kabul edilmelidir. Hareketini seçme özgürlüğü ile nedensellik ilişkisi çatışan iki kavram değildir⁵². “A” şehirden “B” şehrine giden iki yol olduğunu düşünelim, bu yollar nedensellik ilişkilerine dayalı olarak inşa edilmiş ulaşım güzergahlarıdır. Yolların doğada geçerli nedensellik ilişkilerine dayalı fizik ve mühendislik kuralları doğrultusunda inşa edildiği hususu tartışmadan uzaktır. Nedensellik ilişkilerine dayalı oluşturulan bu yollar olmadan “A” şehriyle “B” şehri arasında ulaşım mümkün olmayacağına göre, seyahat özgürlüğünün nedensellik ilkeleri vasıtasıyla oluşturulan yollar aracılığıyla kullanıldığını söylemek yanlış olmayacaktır⁵³. Hareketini seçme özgürlüğü nedensellik ilişkileriyle ortaya çıkan seçenekler aracılığıyla kullanılabilir. Nedensellik ilişkileri insanın özgürlüğünü elinden almamakta, aksine onu kullanılabilir hale getirmektedir⁵⁴.

Sokullu Akıncı, Füsun (2011), “Özgürlük ve Güvenlik”, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C:LXIX, S:1-2, s. 105 vd.

⁵² Aynı yönde **Kelsen**, agm, s. 229.

⁵³ Isı enerjisini alan suyun her seferinde buharlaşarak genişlemesi sonucunu doğuran nedensellik kuralları olmasaydı, yani ısınan su bazen buharlaşırken bazen de katılma yoluna gitseydi, buhar motoru icad edilmeyecek ve ulaşım araçları bugünkü konumuna gelmeyecekti. Ulaşım araçlarının var olmadığı bir dünyada ulaşım özgürlüğünden de söz edilemez.

⁵⁴ Mikro dünyada/alemde belirsizlik kuralının geçerli olduğunu ve makro dünyadaki/alemdeki nedensellik ilişkilerinin burada geçerli olmadığını savunan kuantum düşüncesi özgürlüğün nedensellik ilkesi aracılığıyla kullanıldığı gerçeğini ortadan kaldırmamaktadır. Kuantum düşüncesiyle ilgili son dönemde yapılan yorumlar da bu düşüncüyü doğrulamaya başlamıştır. “Kuantum teorisindeki belirsizlikler (ontolojik olasılıklar)... bir kişinin farklı olasılıklardan birisini gerçekleştirme şansı olduğunun gösterilebilmesi için önemlidir...özgür iradeli insanların da kuantum belirsizliklerini belirleyerek, karşılıklarına çıkan farklı alternatifler arasından seçim yaptıkları savunulabilir.” Bkz. “Determinizm ve Özgür İrade”, <http://www.kuantum.gen.tr>(Erişim Tarihi 11.03.2012). Benzer bir düşünceyle Max Plank kuantum mekaniksel süreçlerdeki belirsizliğin nedenini aradaki nedensel bağı kurarak açıklamaya çalışmıştır. Bkz. **Çelik**, Haşim Cem, “Heisenberg, Nedensellik ve Determinizm”, <http://www.flfsdergisi.com> (Erişim Tarihi 28.03.2012). Aksi düşünüldüğünde de sonuç değişmeyecektir. Kanseri, vücuttaki bazı hücrelerin kontrolsüz biçimde büyümeye ve çoğalmaya başlamasıyla oluşan bir hastalık olarak açıklanmaktadır. Yani, kanserli hücre bir anlamda vücuda ihanet etmekte, belirlenmiş düzen ve işleyişin dışına çıkmaktadır. Ancak, vücudu önemli oranda kanserli

Bu başlık altında hukuku nedensellik ilişkisi aracılığıyla bilimselleştirme çabalarına da kısaca değinmek istiyoruz. Hukukun bilimselliği konusundaki kuşkuları kaldırmak ve hukukun bir bilim dalı olduğunu kanıtlamak isteyen düşünce hukuku nedensellik ilişkileri yoluyla açıklamak istemiştir. Carnelutti'nin önemli temsilcilerinden olduğu bu düşünce, doğadaki nedensellik ilişkilerinin hukuk alanında da geçerli olduğunu ve bu sebeple fiziğin bilim olması ne kadar doğalsa hukukun da bilim olmasının o kadar doğal olduğunu savunmuştur. Nedensellik kurallarıyla işleyen fizik aleminde değiştirici bir sebep olmadan bir yeni durum doğmadığı gibi, hukuk aleminde de değiştirici bir şey olmadan yeni bir durum doğmamaktadır. Değiştirici sebebin varlığı ise, değişik yeni durumları doğurmaktadır. Suç gerçekleşmeden ceza gerçekleşmezken, suç gerçekleştiğinde nedensel olarak ceza da gerçekleşecektir. Yani hukuk pozitif bilimlerdeki gibi nedensellik kurallarına göre işlemektedir, öyleyse hukuku da bir bilim olarak görmek zorunludur. Hekim öncelikle hastalığı teşhis etmekte ve bunu yaparken hastalığı doğuran nedenleri ortaya çıkartmakta, sonra da buna uygun bir tedavi yöntemi belirlemektedir. Aslında hastalığı doğuran sebeplerle, o hastalığa uygulanacak tedavi yöntemi arasında mekanik bir nedensellik ilişkisi bulunmamaktadır. Bununla birlikte aynı hastalığa, aynı tedavinin uygulanması bunlar arasında bir nedensellik ilişkisinin varlığını kabul sonucu doğurur. Yasa koyucunun yasa koyma faaliyetinde de böyle bir nedensellik bulunmaktadır. Yasa koyucu aynı suça aynı cezayı öngörmekte ve aynı eylem her seferinde aynı ceza yaptırımıyla sonuçlanmaktadır. Yasa koyucunun bu faaliyetindeki nedensellik, hukuku bilim olarak değerlendirmeyi gerektirir⁵⁵. Bu düşüncenin zorunlu sonucu nedenselliğin bir hukuksal

hücreyle tanışmış, farklı deyişle ileri düzeyde kanser hastası olmuş kişi suç işlediğinde, sırf bazı hücreleri vücudun genel düzenine aykırı hareket ediyor gerekçesiyle bu kişiyi cezasız bırakmak söz konusu olamaz. Örneğin, bu kişi kanser hücreleriyle dolu kollarıyla cinayet işlediğinde hoşgörülmesi düşünülemez. Meğerki, bu hastalık ondan isnadiyeti kaldırmış olsun. Hukuk bilimi mikro düzeydeki işleyişle değil, makro düzeydeki büyük kurallarla ilgilenir. Pozitif bilim, kuantum düşüncesinin mikro düzeyde tespit ettiği belirsizliğin makro düzeyde nazara alınması gerektiği yolunda bilimsel bir kabule ulaşmadığı sürece, hukuk biliminin mikro alandaki belirsizliği -nedensellik ilişkisi dahil- gözönünde tutmasının anlam ve gereği yoktur.

⁵⁵ Bkz. **Keyman**, agm, s. 61 vd.

fenomen olarak değerlendirilmesi olmuştur. Hukuku nedensellik ilişkilerini kullanarak bilimselleştirme çabalarının amacına ulaştığını söylemeye olanak yoktur. Suç oluşturan fiili cezanın takip etmesi beklenen bir durumdur, ancak her suç mutlak surette ceza yaptırımıyla sonuçlanmamaktadır, suçu işleyenin bulunamaması durumunda suçu ceza takip etmeyecektir. Sıfır derece ve altında donmaya başlayan su genişleme gösterecektir, bu her seferinde nedensellik kuralları gereği doğacak sonuçtur, ancak suçu cezanın takip etmesi nedensellik ilişkisinden öte olması gereken bir durumu, beklentiyi ifade eder ve her seferinde ceza, suçu takip etmeyebilir. Doğada nedensellik ilişkisine dayalı işleyen kurallar olanı, hukuk kurallarıysa olması gerekeni gösterir. Hukuk normu doğa kuralları gibi salt nedensel bağlantıları bildirmez. Hukuk normu fiilen gerçekleşme bile gerçekleşmesi gerekeni gösteren, pratik ve yol gösterici bir anlam taşır⁵⁶. Bu nedenle hukuku sadece nedensellik ilişkisini kullanarak bilimselleştirmek mümkün değildir. Nedensellik ilişkisini hukuku bilimselleştirmek amacıyla kullanmanın büyük bir anlamı yoktur. Hukuku bilimselleştirme adına daha çok 19. yüzyılda sürdürülmüş bu çaba hukuk bilimi adına günümüzde daha çok tarihi anlam ifade edebilecektir.

IV. NEDENSELLİK İLİŞKİSİNİN DOĞAL YA DA HUKUKSAL FENOMEN OLUP OLMADIĞI SORUNU

Nedensellik ilişkisinin doğal veya hukuksal bir fenomen olup olmadığı tartışmalıdır. Bir görüşe göre, nedensellik tamamıyla doğaya ait bir ilişkidir. Tabiatçı görüş olarak da adlandırılan bu düşünceye göre nedensellik ilişkisi tamamıyla doğaya ait bir kavramdır, bu anlamda da nedensellik hukuksal değil doğal bir fenomendir, hukukun görevi sadece nedensellik ilişkisinin içeriğini belirlemek olmayıp, onu yorumlamaktır⁵⁷. Esasen nedensellik

⁵⁶ **Çeçen**, Anıl (1975), Hukuk'ta Norm ve Adalet, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:32, S:1-4, s. 80, **Del Vecchio**, Giogo (1952), Hukuk Felsefesi Dersleri, (İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını), s. 280.

⁵⁷ **Dall'ora**, A., Condatto Omissiva e Condatta Permanente Nella Teoria Generale del Reato (Milano, 1950), s.138 (**Erem**, Nedensellik..., agm, s. 14'ten naklen). Özgenç, İzzet(2006), Türk Ceza Kanunu Gazi Şerhi, (Ankara, Adalet Bakanlığı Eğitim Dairesi Başkanlığı), s. 205, **Özbek**, Veli Özer (2007), "Ceza Hukukunda Nedensellik Bağlantısı ve Neticenin Objektif Yüklenebilirliği Teorisi", Ceza Hukuku Dergisi, Y:2,S:5, s. 48.

ilişkisiyle kastedilen doğa bilimleri manasında bir nedensellik bağıdır. Nedensellik ilişkisinin var olup olmadığı, doğal bir belirleme olduğundan ceza kanunları genelde bu konuda hüküm içermemektedir⁵⁸. Tek bir nedensellik ilişkisi vardır, o da doğal nedensellik ilişkisidir⁵⁹. Bu manada hukuk dünyasına özgü bir nedensellik ilişkisi kavramından bahsetmek hatalıdır⁶⁰. Nedensellik öylesine doğaya ait bir ilişkidir ki, her türlü değer hükmünün dışındadır⁶¹. Nedensellik ilişkisi doğadaki sonucun bir nedene bağlı olmasını ifade ettiğinden hukukçuya bunun tespitinden öte, nedensellik bağının var olup olmadığı konusunda takdir hakkı tanımak keyfilik ve güvensizliğe yol açar⁶².

Karşı görüş ise nedensellik ilişkisini hukuksal bir fenomen olarak değerlendirmektedir. Bu görüşe göre nedensellik ilişkisinin tamamıyla doğaya ait bir kavram olup, hukukçunun görevinin doğadaki nedensellik ilişkisini yorumlamaktan ibaret olduğu düşüncesi kabul edilemez. Hukuk doğaya benzemek olarak görülemez. Nedenselliğin doğal dünyaya ait bir gerçeklik olması, hukuksal açıdan düzenlemesine engel değildir. Doğal nedensellik anlayışını kabul etmek, nedensellik konusunda şart teorisini⁶³ kabul etmekle eş anlamlıdır, şart teorisini kullanarak nedenselliğe ilişkin problemlerin tamamıyla çözülemediğini tecrübeler göstermiştir. Şart teorisinin aşırılıklarını gidermek için doğal nedensellik kavramından ayrılmak zorunludur. Nedensellik düşünsel bir bağ⁶⁴, hukuksal açıdan bir değer

⁵⁸ **Hakeri**, age, s. 126.

⁵⁹ **Lanz**, Walter. (1974), Alternativen zur Lehre vom adaequaten Kausalzusammenhang (1.Aufl.). Bern, Frankfurt: Lang, s. 97, **Von Caemmerer**, Ernst. (1956). Das Problem des Kausalzusammenhangs im Privatrecht, (1.Aufl.). Freiburg i.Br.: Schulz, s. 12, **Abik**, Yıldız (2010), “Normun Koruma Amacı Teorisi”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:59, S:3, s. 361, dpn. 66’dan naklen.

⁶⁰ Bkz. **Eren**, Fikret. (1975), “Hukuka Aykırılık Bağı Veya Normun Koruma Amacı Teorisi”, Prof. Dr. Mahmut Koloğlu’ya 70.Yaş Armağanı, (Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını), s. 465 vd.

⁶¹ Bkz. **Eren**, Normun..., agm, s. 466.

⁶² Bkz. **Abik**, agm, s. 361.

⁶³ Şart teorisinin ne anlama geldiği konusunda bkz. sonuç başlığı altındaki açıklamalar.

⁶⁴ **Önder**, Ayhan (1989), Ceza Hukuku Genel Hükümler C:II, (İstanbul, Beta Yayını), s. 123.

hükmüdür ve bu nedenle hukuksal bir kavramdır⁶⁵. Yıldırım düşmesine bağlı yangın çıkması olayındaki nedensellik, bir insanın diğer birisinin evini ateşe vermesi sonucu ortaya çıkan yangındaki nedensellik aynı görülemez⁶⁶.

Öncelikle belirtmeliyiz ki, hukuk nedensellik ilişkileriyle belirlenen doğal dünyayı yok sayamaz. Roma hukukunda bile doğaya aykırı vasiyet-nameler geçersiz sayılmıştır. Çocuğu olan kişinin tüm mirasını sevgilisine bırakmasına hukuk izin vermemiştir⁶⁷. Kişinin çocuğunu sevmesi yaratıcı iradenin belirlediği, tabiata özgü doğal bir kuraldır. Hukuk doğada geçerli bu kuralı yadsımamıştır. Doğada geçerli kuralları yadsıyan bir hukuk sistemi de düşünülemez. Gerçek kişilik bir hukuksal kavramdır ve kişilik doğmakla başlayacaktır, doğum ise tartışmasız bir doğal olaydır. Doğal nedensellik ilişkilerine tamamıyla aykırı hukuksal düzenlemelerin anlamlı olmayacağı açıktır. Örneğin, uçak inme olanağı bulunmayan bir mekanın havaalanı olarak düzenlenmesini öngören hukuk normuna, hukukçuların hoşgörüsü bakması düşünülemez⁶⁸. Özetle hukuk doğadan koparılamaz. Ancak, hukuk tamamıyla doğal kurallara göre de düzenlenemez. Doğada insan dışındaki bazı canlılarda görülebilen enest ilişkinin insan için doğal kabul edilebilmesi telaffuz bile edilemez. İnsan doğanın parçasıdır, fakat ondan farklı boyutları vardır. Bu boyutlardan önemli bir tanesi de, insanın doğal nedensellik ilişkilerine müdahale edebilmesi ve yön verebilmesidir⁶⁹. İnsan uzaya

⁶⁵ **Erem**, Nedensellik..., agm, s. 14.

⁶⁶ **Bettioli**, Guiseppa (1962), Diritto Penale, (Palermo), s. 219 (**Erem**, Nedensellik..., agm, s.15'ten naklen). Karl Mannheim, sebep-sonuç ilişkilerinin çoğu zaman insani duygusal tepkiler ve değer yargılarının etkisinde kaldığını söyleyerek insan hareketinden doğan nedensellik ilişkisinin yalnızca doğal hadiseler olarak değerlendirilemeyeceğini belirtmektedir. Bkz. Arslanoğlu, İbrahim, "Sosyal Bilimlerde Metod ve Araştırma Teknikleri", <http://3w.gazi.edu.tr> (Erişim Tarihi 13.04.2012).

⁶⁷ **Can**, Cahit, "Hukuk ve Matematik", <http://www.80.251.40.59/law.ankara> (Erişim Tarihi 13.04.2012).

⁶⁸ **Can**, Cahit, Hukuk ve Matematik.

⁶⁹ Marx ve Engels, insanın doğal nedensellik ilişkilerine müdahale ve etkisini şöyle anlatmaktadır: "Bitkisel ve hayvansal organizmalarda üretilen kimyasal tözler, organik kimya birbiri ardından onları birer birer yapmaya koyuluncaya kadar böyle 'kendilerinde-şeyler' olarak kaldılar; ama kimya onları yaptı mı, 'kendinde-şey' bizim-için-şey haline gelir, tıpkı örneğin, artık kızıl kök halinde tarlalarda yetiştirmeyip çok daha kolaylıkla daha ucuza taş kömürü katranından çıkardığımız alizarin gibi" bkz. **Çelik**,

doğadan elde ettiği yakıtla çıkmaktadır, ancak bu yakıtta insan zihin ve emeğinin büyük katkısı vardır. Bu anlamda uzaya götüren yakıt hem doğal hem insani bir sürecin ortak ürünüdür, sadece doğal sürece ait görülemez. Aynı mantıkla bakıldığında uzaya çıkış doğal bir nedensellik süreci olduğu kadar, insani bir nedensellik sürecinin ifadesidir⁷⁰.

Nedensellik ilişkisine dair hukuksal tartışmalar günümüzde de yoğun biçimde sürmektedir. Nedensellik ilişkisinin doğal bir fenomen olduğunu kabul eden görüşün varlığı bu tartışmaları bitirmek şöyle dursun, azaltmaya dahi yetmemiştir. Bu durum bile nedensellik ilişkisinin yalnızca doğal bir fenomen olarak kabulünün doğru olmayacağını göstermeye yeterlidir. Nedensellik ilişkisinin sadece doğal bir fenomen olarak kabulü bu konudaki hukuksal sorunların çözümünü sağlamamaktadır⁷¹. Örneğin, tazminat

Haşim Cem, “Heisenberg, Nedensellik ve Determinizm”, <http://www.flssdergisi.com> (Erişim Tarihi 28.03.2012).

⁷⁰ Doğadaki nedensellik kurallarını keşfederek bu kurallara göre yaşayan insan zaman içerisinde öyle bir noktaya gelmiştir ki, bazen kendi kurallarını doğaya dayatabilmekte ve doğal nedensellik ilişkilerini zorlayabilmekte, hatta kısmen değiştirebilmektedir. Örneğin insanın oluşturduğu ısı artışı iklimleri etkileyebilmekte, insanın neden olduğu çevre kirliliği, insanın katkısı olmadan, doğanın kendi dinamikleri içinde temizlenemez duruma gelebilmektedir. Kunter’in de belirttiği üzere insan hareketi mahiyeti itibarıyla gayelidir. İnsan hareketinin sebep olacağı sonuçları önceden fikrinden geçirebilir, faaliyetini buna göre düzenleyebilir. Hareketin vasıtalarını seçerek neticeyi belirleyebilir. Bkz. **Kunter**, Nurullah (1955), Suçun Maddi Unsurları Nazariyesi, (İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını), s. 45. Bir şahsın öldürmek amacıyla belli mesafedeki bir başka şahsa ok attığını düşünelim. Okun alacağı yol boyunca rüzgarın doğal gücü isabeti etkileyebilecek, oku yolundan çevirebilecek, isabet nahiyesini değiştirebilecektir. Oysa şahıs, ok atmak yerine aynı şahsa çok keskin sentetik bir zehir verdiğinde, (günümüzde oniki saniye içerisinde ölüm sürecini geri dönülemez biçimde başlatan zehirli maddeler bulunduğunu kaynaklar belirtmektedir), doğal bir etkenin nedensellik sürecine dahil olması adeta imkansızca yakın zorluk derecesinde olacaktır. Görüldüğü gibi, insan nedensellik sürecine müdahale edebilmekte ve doğal etkenlerin sürece dahil olmasını engelleyebilmektedir. İnsanın nedensellik ilişkisine katkısı yadsınamaz. Öyleyse nedensellik ilişkisi sadece doğal bir olgu olarak kabul edilemez.

⁷¹ Nedensellik ilişkisinin yalnızca doğal bir fenomen olarak kabulü mümkün olsaydı, bir mahkemenin nedensellik ilişkisinin varlığına ya da yokluğuna dair yapmış olduğu tespitini bir başka mahkemeyi bağlaması gerekirdi. Nedensellik ilişkisi yalnızca doğal bir olguysa bu ilişkinin varlığının ya da yokluğunun farklı hukuk dalları açısından farklı yorumlanması mümkün olmayacaktır. Oysa aynı olaya ilişkin nedensellik ilişkisinin

hukuku açısından kabul gören farazi illiyet münasebet, diğer deyişle varsayılan nedensellik ilişkisi doğal bir fenomen olarak açıklanamaz⁷². Farazi sebep ile zarar arasında doğal bir nedensellik ilişkisi yoktur, oysa

varlığı farklı hukuk dallarında farklı biçimde tespit edilebilmekte, örneğin ceza mahkemesinin nedensellik ilişkisinin tespitine dair kararının hukuk hakimini bağlamayacağına karar verilebilmektedir. Ceza mahkemesinin nedensellik ilişkisinin tespitine dair kararının hukuk mahkemesini bağlamayacağı yolunda bkz. Yargıtay 21. Hukuk Dairesi'nin 13.11.2007 tarihli 2007/17891 Esas ve 2007/20495 sayılı kararı, <http://www.kararara.com> (Erişim Tarihi 18.01.2012). Yine nedensellik ilişkisi sadece doğal bir fenomen olsaydı bu konudaki teknik bilirkişi raporunun nedensellik ilişkisinin varlığının tespiti konusunda yeterli bulunması gerekirdi. Oysa nedensellik ilişkisinin tespiti konusunda teknik bilirkişi mütalaası değerli olmakla birlikte, bu ilişkinin varlık ya da yokluğunun belirlenmesinin hakim görevi olduğu düşünüldüğünde nedensellik ilişkisinin doğal olduğu kadar hukuksal bir fenomen olduğu ortaya çıkmaktadır. “ ‘Adli Tıp Birinci İhtisas Kurulu’nun 14.04.1989 tarihli raporunda; N...’e ika edilen kesici, delici aletin cilt, ciltaltı ve adaleye münhasır olduğu bildirildiğine göre doğrudan öldürücü nitelikte bulunmadığı ancak kesici delici alet yaranmasına maruz kalan kişinin olayı müteakip hastaneye müracaatında göğüs ağrısı ve dispne şikayetlerinin de mevcut olduğu, yapılan tedaviye rağmen iyileşmeden üç gün sonra kalp yetmezliğinden öldüğü bildirildiğine göre stresin ölüme etkisi olduğu, bu ahvalde de olayla ölüm arasında illiyet bağı bulunduğu durumun TCK’nun 452/2. maddesine mümas nitelikte olduğu mütalaa olunur denilmekte’ ise de, Dairemizin ve Ceza Genel Kurulu’nun uyum gösteren çeşitli kararlarında belirtildiği gibi, olayla ölüm arasında illiyet bağının tespiti mevcut raporları da değerlendirerek davaya bakan hakime aittir...” şeklindeki gerekçeyle Yargıtay’ımız nedensellik ilişkisinin doğal olduğu kadar, hukuksal bir fenomen olduğunu kabul etmiş olmaktadır. Yargıtay Ceza Genel Kurulu’nun 12.11.1990 tarihli 1990/1-250 Esas ve 1990/276 Karar tarihli kararı, <http://www.hukuki.net> (Erişim Tarihi 18.01.2012). Aynı yönde Yargıtay Ceza Genel Kurulu’nun 07.03.1994 tarihli 1-51/75 sayılı kararı için bkz. **Önsipahioğlu**, Tufan, “Kastın Aşılması Suretiyle Adam Öldürme Cürmü”, <http://www.turkhukuk sitesi.com> (Erişim Tarihi 18.01.2012). Yine Yargıtay Ceza Genel Kurulu’nun 16.09.1985 tarihli 9-144 Esas ve 455 Karar sayılı kararında, bilirkişi heyetinin evin tavan ve döşeme kirislerinin su sızmasına dayalı doğal süreç içerisinde gelişen yıpranmasına bağlı çökmesinde, ev sahibinin fiili ile çökme olayı arasında doğal nedensellik ilişkisi bulunduğu dair görüşünün mahkemeyi bağlamayacağı ve mahkemenin yeri geldiğinde bu görüşün tam aksini kabul etmesi ve nedensellik ilişkisinin bulunmadığına kanaat getirmesi gerekebileceği yönünde karar vermiştir. Kararın ayrıntısı için bkz. **Keskin**, Kadri (1994), *Taksirle Ölüme ve Yaralanmaya Neden Olma Suçları*, (Ankara, Seçkin Yayınevi), s. 130.

⁷² **Nomer**, Haluk N. (1996), “Farazi İlliyet Problemi”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C:55, S:1-2, s. 413.

hukuk sistemleri farazi(varsayılan) sebeplerle zarar denilen sonuç arasında nedensellik bağı kurabilmektedir⁷³. Ceza hukuku açısından bakıldığında nedensellik ilişkisini yalnızca doğal bir fenomen olarak gören düşünceler, bu ilişkiyi her zaman suç ana başlığı altında incelemektedir. Bir insanın öldürülmesi doğada gerçekleşmiş olay niteliğindedir, bir ceza normu tarafından suç olarak düzenlenmedikçe insan öldürme suç değildir, ancak ceza normu suç olarak düzenlediğinde doğada gerçekleşen olay suç haline gelir. Demek ki, suç bir hukuksal olgudur. Öyleyse hukuksal olgu alt başlığında incelenen şeyin, en azından bir hukuksal boyutu, yönü olsa gerektir. Nedensellik ilişkisinin doğal boyutları olduğu kuşkusuzdur, ancak bu gerçeklik onun hukuksal boyutunun bulunmadığı anlamına gelmeyecektir. Nedensellik ilişkisi hem doğal hem de hukuksal bir fenomendir. Doğallık nedensellik madalyonunun bir yüzünü, hukuksallık ise diğer yüzünü oluşturur.

V. NEDENSELLİK VE İSNADİYET

İsnadiyet kavramının içeriği konusunda birçok farklı görüş ileri sürülmüştür. Bunlar, genellikle, isnadiyetin bir fiilin bir insana yüklenerek onun fail sayılabilmesi için zorunlu unsurlar topluluğu olduğu, suç işlemeye elverişlilik anlamına geldiği, suçun onu işleyene yüklenebilir olmasını ifade ettiği, suç ehliyeti biçiminde açıklanabileceği yolundaki görüşlerdir⁷⁴. Düşüncemizce isnadiyet bir fiilin failine yüklenebilmesi anlamına gelmektedir. İsnat yeteneği ise, anlama ve isteme yeteneği olarak açıklanmakta ve kusur yeteneği olarak da isimlendirilmektedir⁷⁵. Anlama yeteneği kişinin işlediği fiilin hukuken tasvip edilmez bir fiil olduğunun bilincinde olabilmesini, isteme ya da diğer adıyla irade yeteneği ise fiili işleyip işlememe

⁷³ Zararı doğuran neden gerçekleşmemiş olsaydı, aynı zararın gerçekleşmesine yol açabilecek farazi(varsayılan) nedenlerle zarar tabir edilen sonuç arasında nedensellik bağı kurulabilmektedir. Bkz. **Nomer**, agm, s. 419.

⁷⁴ Bkz. **Kocar**, Yasin (2007), İsnat Yeteneği, İsnat Yeteneğini Kaldıran veya Azaltan Nedenler, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, (Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü), s. 5 vd., **Eminağaoğlu**, Ömer Faruk (1991), “Ceza Hukukunda İsnat Yeteneği ve Yaş Küçüklüğü”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S:2, s. 215-216.

⁷⁵ **Hafizoğulları**, Zeki, “5237 Sayılı Türk Ceza Kanununda İsnat Yeteneği”, <http://www.abchukuk.com> (Erişim Tarihi 31.03.2011).

konusunda iradi davranabilme yeteneğini taşıması olarak açıklanabilecektir⁷⁶. Nedensellik ve isnadiyet birbirine karıştırılabilen konulardır, bu nedenle birbirlerinden farklı ve benzeşen yönlerinin ortaya konulmasının yararlı olacağı düşüncesindeyiz.

Nedensellik ilişkisi olan durumu ifade etmektedir. Örneğin, ısınan metalin genleşeceği şeklindeki nedensellik ilkesi, her seferinde ısıtılan metalin genleşme göstereceği gerçeğini içerir. Gerçekten de, metal her ısı verilişinde genleşecektir, bu olan bir durumu ifade eder. Oysa isnadiyet ilkesi olması gereken durumu açıklamaktadır. Borç ilişkisine giren borcunu ödemelidir, suç işleyen cezasına katlanmalıdır şeklindeki örneklerle açıklanabilen isnadiyet ilkesi olması gereken durumun ifadesi olmaktadır. Nedensellik ilişkisi “A” olursa, bunu “B” takip edecektir anlamını taşıırken, isnadiyet ilkesi “A” olursa, bunu “B” takip etmelidir manasını içermektedir. Nedensellik ilkesinde “olan”, isnadiyet ilkesinde ise “olması gereken” durumların ifade edilmesi nedensellik ve isnadiyet arasındaki önemli farklardan bir tanesidir⁷⁷.

Nedensellik ilişkisi zincir gibi uzayan ve devam eden bir niteliğe sahiptir. Bir neden bir sonucu doğurduğunda, bir başka sonuç açısından neden konumuna girecek ve yeni sonuçların doğumuna sebep olacaktır. Bulut, yağmurun nedeni olduğunda yağmur sonuç şeklinde ortaya çıkacaktır. Ancak, yağmur bitkilerin yeşermesi açısından bir neden niteliği taşıyacak ve süreç devam edecektir. Nedensellik ilişkisi açısından mutlak başlangıçlar ve mutlak sonlar yoktur. Her şeyin bir başka şey içinde kökleri vardır, her şey başka bir şey içinde izlerini bırakır. Her şey başka bir şeyin sonucudur ve yeni şeylerin doğumuna sebep olarak bunların nedeni olur⁷⁸. Nedensellik

⁷⁶ Aynı yönde **Özgenç**, age, s. 249 vd.

⁷⁷ Bkz. Kelsen, agm, s.226. Güneş ışığının erimeye neden olacağı önermesiyle usulüne uygun yapılmış bir sözleşmeden borç ödeme ödevi doğacağı önermesi arasında çok önemli bir fark vardır. Birincisinde sonuç gerçek iken, ikincisinde ideal yani olması gerektir. Ödeme zorunluluğunun gerçek değil, ideal bir zorunluluk olduğunun kanıtı, ödemenin gerçek dünyada yerine getirilmemesinin mümkün olmasıdır. “B” olgusu (sözleşme) varsa, hukuk düzeni bunu “C” olgusunun (ödeme) izlemesini ister. Bu bir istektir, gerçek dünyaya ilişkin bir zorunluluk değildir. **Falzea**, A., “Efficacia gluridica”, Encic. Del dir, v. xiv, 436 vd., Keyman, agm, s. 64’ten naklen.

⁷⁸ Bkz. **Bunge**, Causality..., <http://books.google.com.tr> (Erişim Tarihi 19.03.2012), **Keyman**, Tipiklik..., agm, s. 65.

ilişkisinde bir son noktadan bahsetme olanağı yokken isnadiyetin kendisinin son nokta olduğunu söylemek mümkündür. Isnadiyet nedensellik gibi birbirini takip eden halkalar zincirinden değil, bağlı iki halkadan oluşmaktadır. Bu iki halkadan biri belli bir sonuç, diğeri bu sonucun yüklendiği belli bir şarttır. Belli bir meziyete ödül, hukuka aykırılığa cezalandırma son nokta olmaktadır⁷⁹.

Nedensellik fiili kişiye, diğer deyişle faile bağlayan bir ilişkiyken, isnadiyet bu fiili kişiye yani faile yükleyen bir ilişkiyi ifade etmektedir. Örneğin, “X” bıçaklamak suretiyle “Y” isimli şahsı öldürdüğünde, nedensellik ilişkisi bıçaklama eylemiyle ölüm sonucunu birbirine bağlarken, isnadiyet ilişkisi bıçaklama eylemini kişiye yüklemektedir. Burada dikkat çekilmesi gereken husus, isnadiyet ile isnat yeteneğinin aynı şey olmadıklarıdır⁸⁰. Isnat yeteneği, bir kimsenin bir fiilden dolayı sorumlu tutulabilmesi için sahip olması gereken niteliklerin bütünü olarak tanımlanırken⁸¹, isnadiyet bu fiilin faile yüklenmesidir. “Borç aldıysan, borcunu ödemelisin” şeklindeki önermenin hukuksal anlamı borcunu ödemeyenin bunu ödemek zorunda bırakılacağıdır, bu nedenle isnadiyet fiilin kendisinden öte hukuksal sonuçlarının faile yüklemektedir, oysa nedensellik hukuksal sonuçları değil sadece fiilin kendisini faile bağlamaktadır. Nedensellik ilişkisinin faile bağladığı fiili, hukuksal sonuçlara isnadiyet ilkesi bağlamaktadır. Öyleyse nedensellik fiilin kendisiyle, isnadiyet ise kendisiyle beraber daha çok sonuçlarıyla ilgilidir⁸². “Başkasını yaralayan hapsedilmelidir” önermesinde,

⁷⁹ **Kelsen**, agm, s. 226-227.

⁸⁰ Doktrinde isnadiyet kavramıyla isnat yeteneği kavramları aynı şeymiş gibi kullanılmaktadır. Isnadiyetin bir fiilin faile isnat edilebilmesi, yüklenebilmesi şeklinde görülmektedir. Bkz. **Kocar**, agt, s. 5. Oysa isnadiyet sadece fiilin faile bağlanmasını değil, sonuçlarının da faile bağlanmasını içermektedir. Bu anlamda fiilin sonuçlarının faile bağlanması başka şey, failin fiilin sonuçlarının kendisine bağlanmasına uygun koşulları taşınması başka şeydir. Kuşkusuzdur ki, resim başka şey, resim yapma yeteneğine sahip olmak başka şeydir. İkisi birbirleriyle ilgilidir, ancak aynı şeyler değildir. Benzer biçimde isnadiyet başka şey, isnat yeteneğine sahip olmak başka bir şeydir.

⁸¹ **Toroslu**, age, s. 345.

⁸² Giddens’in belirttiği gibi toplumsal hayat failliği sorumluluk bağlamında ele almaktadır. Toplumsal yaşamda bir şeyin faili sayılmak, onun sonuçlarından sorumlu tutulmaktır. Bkz. **Giddens**, Anthony (2003), *Sosyolojik Yöntemin Yeni Kuralları*, Çev: **Tatlıcan**, Ümit/**Balkız**, Bekir, (İstanbul, Paradigma Yayını), s. 99 vd., ayrıca bkz. **Akpolat**,

nedensellik faile yaralama fiilini bağlarken, isnadiyet hapsedilme sonucunu yükler, elbette isnadiyet bu yüklemeyi yaralama fiili üzerinden yapmaktadır. Bu sebeple isnadiyet, nedenselliğe göre zamansal olmasa da mantıksal bir sonralık taşımaktadır.

Nedensellik ilişkisinin varlığı, normun varlığıyla bağlantılı değildir. Kuşkusuz ki, hukuk düzeni nedensellik ilişkisinin varlığını normlar dolayısıyla tartışmaktadır, ancak norm olmasa da neden sonuç ilişkisi mevcuttur veya değildir. Fiilin faile yüklenmesi ise ancak bir norm aracılığıyla gerçekleşmektedir⁸³. Din, ahlak ya da hukuk kuralı olmadan bir fiil failine yüklenemez. Adam öldürenin ceza göreceğine dair bir norm olmadan, öldürme fiili onun failine yüklenemez. Nedensellik ilişkisi normlar dünyasına bağlı olmadan çalışırken, isnadiyet ilişkisi ancak normların varlığıyla çalışır. Özetle norm yoksa nedensellik ilişkisi var olabilir, ancak norm yoksa isnadiyetten bahsetmeye olanak yoktur. Bir fiil bir hukuk normuyla düzenlenmedikçe, hukuk düzeni o fiili ve sonuçlarını faile yükleyemez.

İsnadiyetin bulunduğu yerde mutlaka nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Nedensellik ilişkisiyle kişiye bağlanamayan bir fiil, o kişiye isnat edilemez yani yüklenemez. Fakat, nedensellik ilişkisinin bulunduğu yerde isnadiyetin bulunması zorunlu değildir. Bir fiil nedensellik ilişkisine dayalı olarak akıl hastasına bağlanabilir, ancak isnat edilemez, diğer deyişle ona yüklenemez. İsnadiyet nedenselliği zorunlu kılarken, nedensellik isnadiyeti zorunlu kılmaz.

Nedensellik ilişkisi insanın dış dünyasına yöneliktir. Neden ve sonuç ilişkisinin neden boyutunda yer alan insan hareketi temelinde beynin sınırlara ve kaslara verdiği emirler yoluyla oluşmaktadır. Bu sebeple hareket insan psikolojisinden ve iç dünyasından tamamıyla bağlantısız değildir. Ancak nedensellik ilişkisinin hukuksal anlamı başlığı altında anlattığımız üzere nedensellik ilişkisi, nedenin nasıl ortaya çıktığı sorunuyla ilgilenmemekte, hukuksal açıdan sebep ve sonucun birbirlerine bağlanıp bağlanamayacağı konusunu ilgi alanına almaktadır. Bu doğrultuda nedensellik

Yıldız, "Durkheim'dan Giddens'a Pozitivist Sosyoloji", <http://e-dergi.atauni.edu.tr> (Erişim Tarihi 13.04.2012).

⁸³ Aynı yönde **Kelsen**, Hans (1957), "Mahz Hukuk Nazariyesi Nedir?", Çev: **Çağıl**, Orhan Münir, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C:22, S:1-4, s. 400.

ilişkisi insan dış dünyasıyla ilintili olmaktadır. İsnadiyet konusunda durum farklıdır. İsnadiyet hangi kuramla açıklanırsa açıklansın en azından bir yüzüyle insan psikolojisine ve iç dünyasına yöneliktir. Bir fiil ve sonuçlarının faile yüklenmesi onun iç dünyası değerlendirilmeden mümkün olamaz⁸⁴. Bir fiilin sonuçlarının akıl hastasına yüklenmemesi hangi anlama gelirse gelsin, kişinin iç dünyasının hukuk tarafından göz önünde tutulması anlamını da içermektedir⁸⁵. Yine bir fiilin küçüğe yüklenmemesi fizyolojik yaşının düşüklüğüyle değil, iç dünyasının bir büyükle aynı olgunluğa erişmemiş olması nedeniyledir.

⁸⁴ Bir fiilin faile yüklenmesinin gerekçesi failin doğru kararı vermek yerine yanlış kararı vermesinde görülmektedir. **Frisch**, Wolfgang (1998), “Hukuk Devleti Ceza Hukukunda Cezalandırılabilirliğin Esaslı Şartları”, Çev: **Hakeri**, Hakan, Türk Ceza Kanunu Tasarısı İçin Müzakereler, (Konya, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını), s. 125, **Dülger**, agm, s. 65 vd. Karar vermek insanın iç dünyasıyla ilgili olduğuna göre, isnadiyetin insanın iç dünyasıyla ilintili olduğundan kuşku duyulmamalıdır. Aynı yönde **Toroslu**, Nevzat (1990), “Ceza Sorumluluğunun Gelişimi”, Yargıtay Dergisi, C:16, S:1-2, s. 121.

⁸⁵ Hukuk düzeninin bir fiili faile yüklemesi anlamı olmayan tespitten ibaret değildir. Hukuk düzeni faili kınayıp kınamayacağını belirlemek için fiilin faile yüklenip yüklenmeyeceğini değerlendirmektedir. Özetinde fiilin faile yüklenmesi hukuken kınayıp kınanmayacağını belirlenmesine yönelik olmaktadır. Bkz. **Delugo**, Tullio (1982-1987), “L’importanza Del Delitto Colposo Nel Dritto Moderno”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:39, S:1-4, s. 103 vd. Öyleyse isnadiyetin en azından bir boyutuyla insanın iç dünyasıyla ilgili olduğunu kabul etmek gerekir, çünkü kınama insanın iç dünyasına yöneliktir. Nedensellik ve isnadiyet arasındaki bu farkı doktrinde bazı yazarlar, nedenselliğe maddi sebebiyet alakası, isnadiyete ise manevi sebebiyet alakası adını vererek vurgulamaktadır. Bkz. **Dönmezer**, agm, s. 86, Benzer yönde bkz. **Taner**, Tahir (1937), Ceza Hukuku ve Türk Ceza Kanunu Şerhi, (İstanbul, Bozkurt Matbaası), s. 296. Yargıtay Ceza Genel Kurulu 28.12.1970 tarihli 361 Esas ve 432 Karar sayılı ve 12.12.1983 tarihli 1-112 Esas ve 391 Karar sayılı kararlarında nedensellik ilişkisi için maddi sebebiyet bağı, isnadiyet içinse manevi sebebiyet bağı terimlerini kullanmıştır. **Savaş**, Vural/**Mollamahmutoğlu**, Sadık (1995), Türk Ceza Kanununun Yorumu, (Ankara, Seçkin Yayınevi), s. 4439-4440. İsnadiyetin hareket ve netice arasında değil, hareket ile onun faili arasındaki ilişkiyi içerdiği ve nedensellik niteliğinde olmadığı bu sebeple manevi nedensellik teriminin kullanılmasının isabetli olmadığı doktrinde öne sürülmüştür. Bkz. **Erem**, Nedensellik..., agm, s. 2. Düşüncemizce de, isnadiyet için manevi sebebiyet veya manevi nedensellik terimlerinin kullanılması, karışıklığa neden olacağı için doğru olmayacaktır. Bununla birlikte bu kullanım nedensellik ilişkisinin dışı, isnadiyet ilişkisinin ise içte dönük olduğunu belirtiyor olmaları nedeniyle tamıyla değersiz görülmemelidir.

Nedensellik ilişkisiyle isnadiyet arasındaki benzerlik, bağlantı kurucu olmalarıdır. Nedensellik ilişkisi fiili faile bağlarken ve isnadiyet bu fiili ve sonuçlarını faile yüklerken sonuç olarak fiil ve fail iletisini kurmaktadır⁸⁶. Öyleyse aralarındaki benzerlik fiil ve faili birbiriyle ilgilendirmeleri olmaktadır. Nedensellik ilişkisi “C” sonucu “B” kişinin hareketinden doğmaktadır derken, isnadiyet “B” kişisi “C” sonucundan sorumludur demek ve bu iki ilke fail-fiil iletisini kurmak konusunda benzeşmektedir.

VI. TİPİKLİK VE NEDENSELLİK İLİŞKİSİ

Tipiklik terimi bir fiilin görünümünü, resmini ifade etmektedir⁸⁷. Kavram olarak tipiklik bir fiilin hukuk düzeni içinde modellenmesi anlamına gelmektedir. Ceza hukukuna ilişkin bir kavram olarak gelişen tipiklik teriminin başka hukuk dallarına da geçmiş olduğu gözlemlenmektedir⁸⁸. Bununla birlikte tipiklik teriminin daha çok ceza hukuku alanında kullanıldığını söylemek gerekir. Bir fiilin kanunda düzenlenmiş şekline verilen tipiklik ismi, ceza hukukunda suç kalıbı olarak ta adlandırılmaktadır⁸⁹. Ceza hukuku açısından tipiklik veya suç kalıbı, suçun kanundaki birebir tanıma karşılık gelmektedir. Geleneksel ceza hukuku doktrininde tipiklik ya da suç kalıbı hukuksal sonuçların nedeni olarak tanımlanmıştır⁹⁰. Bu düşünceye göre tipiklik ve hukuksal sonuçları arasında, bir neden-sonuç yani nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Tipiklik ve hukuksal sonuçlar arasında nedensellik ilişkisinin bulunduğunu kabul eden bu düşünce kendi içinde farklı gruplara ayrılmıştır. Bir grup tipikliği hukuksal sonuçların tek nedeni

⁸⁶ “...failin hukuki durumu, somut olayda meydana gelen neticenin faile isnat edilip edilemeyeceği, eylem ile netice arasındaki nedensellik bağı bulunup bulunmadığı belirlenerek, saptanmalıdır...” şeklindeki Yargıtay Ceza Genel Kurulu’nun 02.06.2009 tarihli 2008/1-186 Esas ve 2009/147 Karar sayılı kararı nedensellik ve isnadiyetin fiil ile faili birbirine bağlayan özelliğine dikkat çekmektedir, <http://www.kararara.com> (Erişim Tarihi 07.04.2012).

⁸⁷ **Keyman**, agm, s. 59.

⁸⁸ **Keyman**, agm, s. 59.

⁸⁹ Tipiklik sözcüğünün hukukumuzda ilk defa Kunter, suç kalıbı sözcüğünün ise Yüce tarafından kullanıldığı belirtilmektedir. Bkz. **Keyman**, agm, s. 59, d. 1.

⁹⁰ **Cataudella**, A.: Fattispecie, Encie. del dir., C:XVI, s. 927, **Keyman**, agm, s.61’den naklen.

olarak görmüştür. Bu görüşe göre suç kalıbı ya da tipiklik ceza denilen sonucun tek nedenidir. Cezanın varlık sebebi suç kalıbıdır. Bu düşüncenin taraftarı diğer bir grup ise tipikliği hukuksal sonuçların tek nedeni değil, nedenlerinden bir tanesi saymıştır. Bu görüş insan hareketini cezanın nedenlerinden biri olarak kabul ederken, tipikliği de cezanın başka bir nedeni olarak değerlendirmiştir. Bu düşünceye mensup bir başka grup ise, tipikliği hukuksal sonuçların ön şartı veya ön nedeni olarak görmüştür. Aynı düşünceye dahil bir başka grup tipiklik ya da suç kalıbının soyut normun somutlaşma nedeni olduğunu ve normun somutlaşması yoluyla hukuksal sonuçları doğurduğunu kabul etmiştir⁹¹. Tipikliğin soyut normun somutlaşma aracı olduğunu kabul eden bu görüşler, tipiklik konusunda geleneksel anlayışı aşma ve ondan ayrılma çabasını içermekteyse de başarılı olamamıştır. Hukuksal sonuçların suç kalıbının somutlaşması aracılığıyla doğacağını kabul etmek, tipiklik ve hukuksal sonuçlar arasında nedensellik ilişkisi görmek anlamına gelmektedir⁹².

Tipiklik kavramının içeriğini açıklamak konumuzun sınırları dışında kalmaktadır. Tipiklik ve hukuksal sonuçlar arasında nedensellik ilişkisi görmek, tipiklik kavramının işlevini açıklamak ve belirlemek açısından faydalı olabilir. Ancak tipiklik ve hukuksal sonuçlar arasında bir nedensellik ilişkisinin varlığını kabul etmeye düşüncemizce olanak yoktur. Çünkü tipikliğin gerçekleşmesi, suç kalıbının somutlaşması halinde mutlak surette ceza sonucu doğmamaktadır. Örneğin, akıl hastasının tipik fiilini ceza takip etmemekte, suç kalıbı somutlaşsa da, zorunluluk halinin varlığında eyleme ceza verilmemektedir. Yine, tipik olmakla beraber önemsiz hareketler cezalandırılmayabilmektedir⁹³. Bu nedenle tipiklik ve hukuksal sonuçlar

⁹¹ **Keyman**, agm, s. 69.

⁹² Bkz. **Cataudella**, age, s. 933.

⁹³ Örneğin, komşusunun bahçesinden izni olmadan birkaç elma alan kişinin eyleminin hırsızlık suçunu oluşturmadığı kabul edilebilmektedir. Yargıtay Ceza Genel Kurulu'nun 26.10.1987 tarihli 406 Esas ve 499 Karar sayılı kararı ve tipik de olsalar önemsiz hareketlere ceza verilmemesi gerektiği yolunda, **Hakeri**, Hakan (2007), "Ceza Hukukunda Önemsiz Hareketler", Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S:69, s. 55 vd. "...Bir mahkeme kararına konu olayda, haczedilen eşyalar icra memuru tarafından borçlunun deposunda emanete alınmış, bir müddet sonra borçlu deposunu kiralayacağı için, icra dairesine başvurarak, eşyaları başka yere aktarmak istediğini belirtmiştir. İcra dairesi bu

arasında nedensellik ilişkisi bulunduğunu savunan geleneksel doktrinin bu düşüncesi tipikliğin işlevini açıklamak konusunda faydalı görülebilse de, doğru bir düşünce olarak değerlendirilmesine olanak bulunmamaktadır. Beton, beton kalıbının nedeni olabilir, ancak beton kalıbı betonun nedeni değil sadece biçimidir. Özetle tipiklik ya da suç kalıbı ile hukuksal sonuçlar arasında bir nedensellik ilişkisi bulunduğu düşüncesi haklı değildir.

VII. CEZA KANUNLARINDA NEDENSELLİK İLİŞKİSİ KAVRAMINA GENELLİKLE YER VERİLMEMESİ

Ceza kanunları genellikle nedensellik ilişkisine dair herhangi bir açıklama içermemektedir. Bu durum bir eksiklik olarak görülmemelidir⁹⁴. Kişinin sebebi olmadığı bir davranış nedeniyle cezalandırılmayacağı günümüz hukukunun ortak kabulüdür. Kişilerin sebebi oldukları davranışlardan sorumlu tutulabilecekleri yolundaki ceza hukuku genel kabulü, diğer

konudaki izni beklemesi gerektiğini söylemesine rağmen, borçlu eşyaları bir başka depoya nakletmiştir. Yerel mahkeme borçlunun, haciz altındaki eşya üzerinde icra dairesinin hâkimiyetini tamamen veya kısmen kaldırma suçunu düzenleyen Alman CK 136. maddesinden dolayı hükümlülüğüne karar vermiş; ancak yüksek mahkeme haczedilmiş olan eşyaları bıraktığı yerde bulamayan icra dairesinin, taşınma planlarından haberdar olması dolayısıyla yeni yerinde bulmasının zor olmadığına, bu itibarla da eşya üzerindeki hâkimiyetin olsa olsa geçici ve kısmen kalktığına işaret ederek, 136. maddenin uygulanmasının, ancak bu hakimiyet engellemesinin esaslı bir derecede, ağırlıkta olması halinde mümkün olacağına karar vermiştir. Yüksek Mahkeme'ye göre, çok önemsiz, hukuksal yarar ihlalleri şekli olarak suç tipi kapsamında olsa bile maddi olarak ceza normunun tipikliğini gerçekleştirmeyeceği birçok suçta (yaralama, mala zarar verme, hürriyeti tehdit, rüşvet gibi) açıkça kabul edilen bir husustur. Mahkeme bu hususun ayrıca genel bir prensip olduğunu da vurgulamaktadır...”, şeklindeki Alman Yüksek Mahkemesi kararı da tipik olmakla birlikte önemsiz hareketlerin cezalandırılmaması gerektiği yönündedir (Hakeri, aynı makale s.58'den naklen). Yine odadan çıkmak üzere olan kişiyi çok kısa süre kapıda tutan kişinin eylemi tipik olmakla beraber, hareketin önemsiz olması nedeniyle hürriyeti tahdit suçundan dolayı cezalandırılmayacağı yolunda bkz. **Gülşen**, Recep (2002), Hürriyeti Tahdit Suçları, (Ankara, Adalet Yayınevi), s. 58.

⁹⁴ Aynı yönde **Toroslu**, age, s. 126, **Artuk**, Mehmet Emin/**Gökçen**, Ahmet/**Yenidünya**, Caner (2006), Ceza Hukuku Genel Hükümler, I, (Ankara, Turhan Kitabevi) s. 440, **Centel**, Nur/**Zafer**, Hamide/**Çakmut**, Özlem (2005), Türk Ceza Hukukuna Giriş, (İstanbul, Beta Yayını), s. 282.

deyişle ilkesi nedensellik ilişkisini ceza hukukun vazgeçilmezi haline getirmektedir. Nedeni olmadığı sonucun kişiye bağlanamayacağı öylesine vazgeçilemez, yadsınamaz bir gerçekliktir ki, ceza kanunları bu gerçekliğin ayrıca ifade edilmesine çoğu zaman gerek duymamaktadır. Kaldı ki, nedensellik ilişkisinin içeriğine ve özellikle varlığının hangi esasa göre belirleneceğine dair tartışmaların halen çözülememiş olması karşısında, ceza kanunlarında düzenlemeler yapmak yerine, konunun içeriğinin belirlenmesi ve karşılaşılabilecek sorunların çözümünün hukukçulara bırakılması en doğru yöntem olacaktır. Ceza kanunları da, böyle bir yöntemi seçerek nedensellik ilişkisine dair düzenleme ve genellemeler yapmaktan kaçınmıştır. 1930 tarihli İtalyan Rocco Ceza Kanunu'nda⁹⁵ ve Teksas Ceza Kanunu'nda⁹⁶ nedensellik ilişkisine dair düzenlemeler yapılmış olmakla birlikte, bu düzenlemelerin istisna kaldığı söylenebilir.

765 Sayılı Türk Ceza Kanunu'nda nedensellik ilişkisiyle ilintili genel düzenlemeler bulunmazken, 451. madde nedensellik bağıyla ilgili sayılabilecek bir düzenleme içermekteydi. “*Ölüm, failin failinden evvel mevcut olup da, failce bilinmeyen ahvalin birleşmesi veyahut failin idaresinden hariç ve gayri melhuz esbabın inzımanı yüzünden vukua gelmiş ise; idam cezasını müstelzim hallerde, on beş seneden; ve müebbet ve on beş seneden fazla ağır hapsi müstelzim hallerde, on seneden aşağı olmamak üzere, ağır hapis cezası hüküm olunur*” şeklindeki bu madde nedensellik bağıyla ilgili düzenleme niteliği taşımaktaydı. Maddenin neticenin failin fiiline ilaveten bir başka nedenin etkisiyle ortaya çıkması durumuna ilişkin düzenlemesi, neden-sonuç ilişkisine yönelikti ve bu sebeple nedensellik bağına ilgili

⁹⁵ 1930 tarihli İtalyan Ceza Kanunu, 40. maddesinde nedensellik ilişkisini tanımlamış, 41. maddesinde failin icra veya ihmali hareketinden önce mevcut olan veya onunla birlikte veya sonradan ortaya çıkan nedenlerin içtimanın nedensellik bağına kesmediğini, ancak sonradan ortaya çıkan ve tek başına neticeyi meydana getirebilecek olan nedenin nedensellik bağına kestğini kabul etmiştir. **Hafizoğulları**, Zeki, Türk Ceza Hukuku Ders Notları, dpn.269, <http://www.zekihafizogullari.com> (Erişim Tarihi 30.04.2012), Ayrıca bkz. **Leonardo**, Gali (1938), Il Problema Degli “Offendicula”, (Castello), s. 8-9, (**Hakeri**, Hakan/**Gülşen**, Recep (2005), “Offendicula ve Yeni Türk Ceza Kanunu”, Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi, C:IX, S:1-2, s. 44, dpn.13'ten naklen).

⁹⁶ <http://law.onecle.com/Texas/Laws/Penal/Code> (Erişim Tarihi 02.05.2012).

bulunmaktaydı, bu madde bir anlamda nedenlerin içtimamını yani birleşmesini düzenlemekteydi. 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu'nda bu düzenlemeye yer verilmemiştir. Doktrinde 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu'nda, 765 Sayılı Türk Ceza Kanunu'ndaki 451. madde düzenlemesine yer verilmemesi görüş ayrılıklarına neden olmuştur.

Bir görüşe göre, nedensellik bağı tamamıyla doğal bir olgu olduğundan ceza kanunlarında yer almaması eksiklik değil, doğru bir tercihtir⁹⁷. 765 Sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 451. Maddesindeki düzenlemenin varlığı gereksiz ve isabetsizdir. Doğal bir olgunun kanunda düzenlenmesinin anlamı bulunmamaktadır⁹⁸. Bu nedenle 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu'nda böyle bir düzenlemeye yer verilmemiş olması doğru ve isabetli olmuştur⁹⁹.

Karşı görüş ise, 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu'nda nedenlerin içtimamı yani birleşmesine ilişkin kural bulunmamasının adil olmayan, hakkaniyete uymayan sonuçlara sebebiyet vereceğini ve nedenlerin birleşmesini düzenleyen kuralların Yeni Türk Ceza Kanunu'nda da bulunması gerektiğini belirtmektedir. Bu düşünceye göre, yeni kanunda nedenlerin birleşmesini düzenleyen eski kanundaki 451. madde benzeri kurallar bulunmadığı için, silahıyla ateş ederek adam öldüren kişi, öldürmek amacı olmadan ateş ederek birini yaralayan kişiyle, yaralının birleşen başka bir nedenden dolayı ölümü olayında, aynı cezayı alacak ve adalete uygun olmayan, hakkaniyet duygusuyla bağdaşmayan uygulamalar yaşanacaktır¹⁰⁰.

Düşüncemize göre, ceza kanunlarında nedenlerin birleşmesi dahil nedensellik ilişkisiyle ilgili düzenlemeler yapılmamış olması eksiklik değil-

⁹⁷ **Özgenç**, age, s. 207.

⁹⁸ **Özgenç**, İzzet/Şahin, Cumhuriyet (2001), Uygulamalı Ceza Hukuku, (Ankara, Seçkin Yayını) s. 115 vd.

⁹⁹ 765 Sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 451. Maddesi, Yeni Türk Ceza Kanunu yapılırken dili sadeleştirilmek suretiyle Hükümet Tasarısına aynen alınmış olup, "Ölüm, fiilden evvel var olup da failce bilinmeyen hallerin birleşmesi veya failin iradesi dışında ve beklenilmeyen sebeplerin eklenmesiyle meydana gelmiş ise: 1) Ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasını gerektiren hallerde onaltı yıldan yirmi yıla kadar, 2) Müebbet ve onbeş yıldan fazla hapis cezasını gerektiren hallerde onbir yıldan onbeş yıla kadar, hapis cezası hükmolunur" biçimindeki bu düzenleme yasalaşmamıştır. Bkz. **Özgenç**, age, s. 208.

¹⁰⁰ **Hafizoğulları**, Zeki, Ders Notları, <http://www.zekihafizogullari.com> (Erişim Tarihi 02.05.2012).

dir. Öncelikle belirtmeliyiz ki, nedensellik ilişkisine ceza kanunlarında yer verilmemesinin nedeni, onun doğal bir fenomen olması nedeniyle değildir. Nedensellik ilişkisinin doğal olduğu kadar hukuksal bir fenomen olduğunu açıklamıştık¹⁰¹. Nedensellik ilişkisine ceza kanunlarında yer verilmemiş olması, sorunun hukuk doktrini ve uygulamasıyla çözülebilmesinin mümkün ve daha doğru bir yöntem olmasındandır. Nedensellik ilişkisinin varlığının doktrin ve uygulamada doğru biçimde tespiti, adaletsiz ve hakkaniyete aykırı sonuçların doğmasına engel olacaktır. Bu anlamda nedensellik ilişkisine ceza kanunlarında genelde yer verilmemiş olması eksiklik sayılmamalıdır.

5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu'nda 86, 87, ve 89. maddelerde geçen “neden olmak” tabirinin nedensellik bağına işaret ettiği düşüncesinde haklılık payı olmakla birlikte, bu kanunda da nedensellik konusunda genel bir düzenleme bulunmamaktadır¹⁰². Bu durumun bir boşluk veya eksiklik değil, tarihi kanun koyucunun nedensellik ilişkisinin içeriği ve varlığı sorunun doktrin ve uygulamada çözülmesi isteği olarak yorumlanması gerektiği düşüncesindeyiz¹⁰³. Kuşkusuzdur ki, kanun koyucu çözümü tartışmalı konularda böyle bir yönetime başvurabilir ve bu yönetime başvurulmasının faydasının sakıncalarından fazla olduğu söylenmelidir.

VIII. SUÇ VE NEDENSELLİK İLİŞKİSİ

Suçun birçok farklı tanımı bulunmaktadır. Bu çalışmada suçun tanımıyla ilgili tartışmalara girmek istemiyoruz. Nasıl tanımlanırsa tanımlansın,

¹⁰¹ Bkz. nedensellik ilişkisinin doğal ya da hukuksal fenomen olup olmadığı başlığı altındaki açıklamalar.

¹⁰² Aynı yönde **Toroşlu**, age, s. 125-126.

¹⁰³ Kanun boşluğu “gerekli kanuni düzenlemenin yapılmamış olması” şeklinde tanımlanır. Bu tanımdaki “gerekli” kelimesi önem taşır. Zira kanuni bir düzenlemedeki eksiklik, “gerekli bir kanuni düzenlemenin” eksikliği anlamına gelmeyebilir. Bir sorunun düzenlenmesi hukuk dışı bir alanda bulunduğu için (mesela ahlâki veya dini bir konuda olduğu için) gerekmebilir veya susma yoluyla kanun koyucu tarafından negatif olarak düzenlenmiş olabilir. Bütün bu durumlarda kanunda boşluk yoktur. **Kırca**, Çiğdem (2001), “Örtülü (Gizli) Boşluk ve Bu Boşluğun Doldurulması Yöntemi Olarak Amaca Uygun Sınırlama (Teleologische Reduktion)”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:50, S:1, s. 91. Kanun koyucunun nedensellik ilişkisiyle ilgili suskunluğu, düşüncemizce, kanunda düzenlemesi olanaksız yakın zorluk taşıyan bir konunun çözümünün doktrin ve uygulamaya bırakılma isteği olarak anlaşılmalıdır.

suç bir insan davranışdır. Doğada suç yoktur, insan davranışı bir normla suç haline getirilebilir. Ceza normu bir davranışı suç olarak düzenlerken sonucu da suç kalıbı içine almışsa, o suçun oluşumu için davranış ve sonuç arasında nedensellik ilişkisinin varlığı gerekecektir. Sonucu olmayan suçlar açısından nedensellik ilişkisini aramak anlamı olmayan bir hareket tarzı olacaktır¹⁰⁴. Suçun unsurlarının incelenmesi söz konusu olduğunda farklı ayrımlara gidilebildiği görülmekle birlikte, hangi ayırım yöntemi uygulanırsa uygulanırsa, nedensellik ilişkisi suçun maddi unsuru içerisine incelenmektedir. Suçun maddi unsuru alt başlığında incelenen nedensellik ilişkisi, kanunun suçun oluşumu için bir sonuç (netice) aradığı hallerde, suç kalıbındaki davranışla sonuç arasında bir nedensellik bağının varlığını ifade etmektedir. Kişi sebebi olmadığı bir sonuç nedeniyle cezalandırılmayacağına göre, sonucun kişinin davranışıyla ortaya çıkması zorunluluktur. Bu doğrultuda insan davranışı, nedensellik ilişkisinin neden(sebep) boyutunu oluşturacaktır. Suçu düzenleyen kanunun aradığı sonuç, bir insan davranışının neticesi ise, ancak bu durumda kişinin ceza yaptırımıyla karşılaşması mümkün olabile-

¹⁰⁴ Sonucu olmayan suçlarda, davranışın kendisi suç oluşturduğu için, sonucun gerçekleşmesine gerek bulunmadığından, bu suçlarda nedensellik ilişkisinden söz edilemez. Sonucu olmayan suçlarda davranış bir neticeye nispet edilmemektedir. Bkz. **Hafizoğulları**, Zeki (1995), “Bakanlar Kurulu Kararlarından Doğan Sorumluluk: Kanun Emrini, Yetkili Merciidan Verilen Emri Yerine Getirme, Salt Tehlike Suçlarında Nedensellik Konularına İlişkin Bir Bilirkişi Raporu”, Ankara Barosu Dergisi, S:1, s. 79. Neticesi harekete bitişik suçlar olarak değerlendirilen suçlar açısından da aslında bir sonuçtan bahsetmeye olanak yoktur. Neticesi harekete bitişik suç terimi doktrinde sonucun meydana gelmemiş olmasına rağmen, kendi içinde bir mantık bütünlüğünü sağlamak amacıyla kullanılmaktadır. **İçel**, Kayıhan (2007), “Ceza Hukukunda Temel Kusurluluk Şekli Kast”, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Y:6, S:12, s. 62. 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu yapılırken her suçun bir sonucu olması gerektiği düşüncesinden uzaklaşıldığından, neticesi harekete bitişik suç teriminin anlam ve önemi kalmamıştır. Ancak, bu terimin kullanılması bu suçlar açısından nedensellik ilişkisinin aranacağı anlamını doğurmamalıdır. Bu terim kullanılsa bile nedensellik bağının aranmasına gerek bulunmamaktadır. Somut tehlike suçlarında gerçek bir tehlikenin meydana çıkması şart olduğundan davranış ile somut tehlike arasında nedensellik ilişkisinin varlığı gerekecektir. Tehdit suçu buna örnektir. Bkz. **Yeşiloğlu**, Yahya (2010), Tehdit Suçu, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, (İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), s. 41-42. Buna karşılık soyut tehlike suçlarında nedensellik ilişkisinin aranmasına gerek yoktur.

cektir. İnsan davranışı, ceza hukuku açısından nedensellik ilişkisinin neden (sebebe) boyutunu oluşturacaktır. İnsan davranışı dışındaki bazı sebepler, örneğin hastaneye ulaştırılmaya çalışılan yaralının bulunduğu araca yıldırım düşmesi gibi, nedensellik sürecini etkileyebilir. Bu anlamda suç bahsiyle ilgili insan davranışı dışındaki nedenlerin de sürece katkısının incelenmesi gerekebilir. İnsan davranışı dışındaki nedenler, özellikle, nedensellik ilişkisinin kesilip kesilmediğinin belirlenmesinde etkili olabilir. Fakat bu, insan davranışı dışındaki sebepleri suçun nedeni haline getirmez. Suçun nedeni insan davranışındır. Sonuç ise kanuni tipte farklı şekillerde belirtilmiş olabilir. Örneğin, mala zarar verme suçunda malvarlığı üzerindeki azalma, zarar suçun sonucunu oluştururken, adam öldürme suçunda sonuç bir insanın yaşamını kaybetmiş olmasıdır. Suç oluşturan insan davranışı hareket veya ihmal biçiminde ortaya çıkabilir. Diğer deyişle davranış yapma ya da yapmama biçiminde ortaya çıkabilir. Yapmama biçiminde ortaya konan davranış da, sonuçlara neden olabilir. Bir bakıcının sorumlusu olduğu çocuğu beslemeyerek aklıktan ölmesine sebep olması durumunda, ihmal (yapmama) davranışı ölüm sonucunu doğurmuştur.

Suçun oluşumu açısından davranış ve sonucun birbirlerine hangi yöntemle bağlanacağı, nedensellik ilişkisinin varlığının nasıl tespit edileceği sorunu sayısız teorilerin doğuşuna sebebiyet vermiştir. Ancak, inceleme ve anlatımı sayfalarla sınırlandırılmayacak teorilerin hiçbiri nedensellik ilişkisinin nasıl tespit edileceği konusunu çözebilmiş değildir. Halen hiçbir hukuk sistemi nedensellik ilişkisiyle ilgili sorunların üstesinden, bu konudaki farklı teorilerden yalnızca birini kullanarak, gelememektedir. Nedensellik ilişkisinin hangi teoriye göre belirlenmesi gerektiği yolunda, dünyanın hiçbir yerinde, mahkemelere her sorunda yol gösterecek içtihadın üretilmiş olduğunu söylemek de mümkün değildir. Öyleyse nedensellik ilişkisinin varlık ya da yokluğu bu konuda üretilmiş tüm teorilerden faydalanılarak olayın kendi özelliğine göre çözümlenmelidir.

IX. NEDENSELLİK İLİŞKİSİNİN BELİRLENMESİNDE YÖNTEM SORUNU

Nedensellik ilişkisinin varlığının hangi yöntemle tespit edileceği konusunda klasik ceza hukuku doktriniyle modern ceza hukuku doktrininin farklı düşündükleri belirtilmektedir. Klasik ceza hukuku doktrininin nedenden

sonuca, modern hukuk doktrininin ise sonuçtan nedene giden iki farklı yöntemi benimsedikleri söylenmektedir¹⁰⁵. Ceza hukukunda klasik ve modern hukuk doktrini adı altında bir ayırım yapılmasının haklı ya da gerekli olup olmadığının tartışılması konumuz dışında kalmaktadır. Ancak hukuksal açıdan bakıldığında nedensellik ilişkisinin hangi yöntemle belirleneceğine ilişkin bir genel önermenin kabulünün doğru olmayacağı vurgulanmalıdır. Bilgi, düşünme ve algılama yoluyla gerçekleşmektedir. Bilim ise, düzenli ve sistemli bilgi anlamını taşımaktadır. Bilimsel yöntem, bilgiyi düzenlemek, genelleştirmek ve özellikle varlıklar arasındaki ilişkileri açıklayacak yasaları ortaya koymaktır. Uygulamalı hukukta yöntem, olayın saptanması, olayın hukuksal niteliğinin belirlenmesi, uygulanacak hukuk kaynaklarının saptanması, hukuk kaynağının olaya uygulanması ve sonuçlandırma gibi teknik özellikler içermektedir¹⁰⁶. Sonuçlandırma zihinsel faaliyettir ve bir hükme varmayı ifade etmektedir. Nedensellik ilişkisinin varlık ya da yokluğuna ilişkin belirleme bir zihinsel faaliyettir ve bu faaliyet sonunda bir hükme ulaşılabılır¹⁰⁷. Neden ile sonucun birbirine bağlı olarak var olması yani nedensellik ilişkisi içinde bulunması başka şey, bu ilişkinin varlığının tespiti başka şeydir. Nedensellik ilişkisinin varlık ya da yokluğuna dair tespitite bulunmak bir hükme ulaşmak anlamı taşımaktadır. Kant'ın doğa bilimlerinin konusunun gerçekte doğanın kendisi değil de, doğada geçerli nedensellik ilişkilerini ifade eden ve bilginlerce oluşturulan doğa üzerindeki yargı (hüküm) sisteminin oluşturduğu düşüncesi ayrıca tartışılabilir¹⁰⁸. Aslında

¹⁰⁵ **Hakeri**, age, s. 127.

¹⁰⁶ **Dündar**, Durmuş (2002), "Bilim, Araştırma ve Uygulamalı Hukukta Yöntem", İstanbul Kültür Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:1, S:1-2, s. 57.

¹⁰⁷ Nedensellik ilişkisinin tespitinin mantık işlemi olduğu yolunda bkz. **Reisoğlu**, Safa (2008), Borçlar Hukuku Genel Hükümler, (İstanbul, Beta Yayını), s.153, **Akın**, Levent (2010), "İşverenin İşçiyi Gözetme Borcundan Doğan Hukuki Sorumluluğunda Uygun Nedensellik Bağı", Çimento Endüstrisi İşverenleri Sendikası Dergisi, Mart Sayısı, s. 27, <http://www.ceis.org.tr> (Erişim Tarihi 15.04.2011). Yargıtay 10. Hukuk Dairesi'nin 09.11.1999 tarihli 1999/6175 Esas ve 1999/8022 Karar sayılı kararında "...nedensellik bağına ortaya koyacak uzman bilirkişilerden oluşturulacak kuruldan alınacak raporlar ve yargıcın objektif muhakemesiyle nedenin bu sonucu doğurmaya elverişli olup olmadığı yönünde...bir sonuca varılması...", şeklindeki gerekçesi nedensellik ilişkisinin tespitinin bir muhakeme işlemi olduğu yolundadır.

¹⁰⁸ Bu düşünce konusunda bkz. **Hırş**, Ernest (1944), "Hukuk Bir Bilim Kolumudur?", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:2, S:1, s. 39.

Kant, doğa bilimlerinin değil, aklın analizini yapmıştır¹⁰⁹. Bu anlamda Kant, insanın doğa alanına ait tespitlerinin aklın bir faaliyeti yani muhakeme faaliyeti olduğunu da ortaya koymuş olmaktadır. Tespit faaliyetinin mekanik ya da fiziksel boyutları olabilir. Örneğin doğanın bir parçasının fotoğraf makinesiyle fotoğraflanması fiziksel bir tespittir. Ancak insanın doğadaki bir ilişkinin varlık ya da yokluğuna ilişkin bir tespitte bulunmasının muhakeme işlemi olduğundan kuşku duyulmaması gerekir. Muhakeme işlem ve süreci sonunda bir hükme ulaşılabilecektir. Bu hüküm nedensellik ilişkisinin varlık veya yokluğuna ilişkindir. Nedensellik ilişkisinin varlık ya da yokluğuna dair hüküm bilme ve tanımadır. İnsan zihni bu hükmüyle nedensellik ilişkisinin varlık veya yokluğunu bilecek ve varsa bu ilişkiyi tanıyacaktı. Bilme ve tanıma basit olaylar olarak algılanmamalıdır. Süreç bir dizi zihin işlemi ve yargılama sonucu gerçekleşmektedir. Bu işlem sırasında insan sahip olduğu bir dizi yetenekten faydalanmaktadır. Bilgi birikimiyle insan, zihninde bir takım yargılama ölçüleri oluşturmaktadır¹¹⁰. Bu ölçülerin kişiden kişiye farklılık göstermesi doğaldır¹¹¹. Bu sebeple nedensellik ilişkisi konusunda herkes için geçerli tespit yöntemleri bulmaya olanak yoktur ve herkes için geçerli bir tespit yöntemi bulunabileceği düşüncesi haklı görülmez. Hukuk alanında tümevarım da, tümdengelim de yöntem olarak kullanılabilir¹¹². Hukuk alanında nedensellik ilişkisinin var olup olmadığının belirlenmesi nedenden sonuca veya sonuçtan nedene doğru giderek yapılabileceği gibi, bu iki yöntemi beraber kullanılarak da yapılabilir. Kullanılan yöntemin tercih edilme gerekçesinin tutarlı olması yeterlidir¹¹³. Önemli olan nedensellik ilişkisinin var olup olmadığının doğru biçimde tespit edilmesidir.

¹⁰⁹ Bkz. **Hızır**, Nusret, “Kant ve Einstein”, [http://dergiler.ankara.edu.tr\(Erişim Tarihi 14.04.2012\).](http://dergiler.ankara.edu.tr(Erişim)

¹¹⁰ **Dündar**, agm, s. 58.

¹¹¹ Hukuk alanında bir şeyin gerçekleşip gerçekleşmediğinin tespitinde kişisel tecrübelerin taşıdığı değere ilişkin bkz. **Çetiner Baktır**, Selma, “Yargı Kararlarının Hukuka Uygunluğu”, <http://www.etikturkiye.com> (Erişim Tarihi 13.04.2012).

¹¹² **Şahin**, Fatma Süzgün (2006), Feminist Hukuk Teorisinde Metodoloji, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, (Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), s. 157.

¹¹³ Muhakeme hukuku açısından nedensellik ilişkisinin varlığının kanıtlanmış olması, hakimnin nedensellik ilişkisinin varlığına ilişkin tam bir vicdani kanaate ulaşması ve bu kanaatine yönelik kabul edilebilir gerekçelerinin bulunması anlamına gelmektedir.

X. NEDENSELLİK İLİŞKİSİNE YÖNELİK ÜÇ ANA TEORİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Nedensellik ilişkisi konusunda bugüne kadar birçok teori öne sürülmüştür. Bu teorilerin sayısı belki de bilinemeyecek ve tespit edilemeyecek kadar fazladır. Teoriler içinde birbirine benzeyenler bulunduğu gibi, birbirinden farklı olanlar, hatta çelişen ve çatışanlar da bulunmaktadır. Bu nedenle teorilerin tamamına yer verilmesi olanaklı bulunmadığı gibi, düşüncemizde anlamlı da değildir. Ceza hukuku açısından bakıldığında nedensellik ilişkisi konusunda üç büyük ana teoriden bahsetmek mümkündür. Bunlar, şart teorisi, uygun sebep teorisi ve insani nedensellik teorileridir.

Şart teorisi, şartların eşitliği ve doğal nedensellik teorisi olarak da isimlendirilmektedir¹¹⁴. Bu teorinin esası nedensellik ilişkisi konusunda tamamıyla doğal süreci esas almasıdır. Doğal süreçte bir sonucun meydana gelmesinde varlığı ve katkısı bulunan her koşul, fiil, olay ya da durum nedensellik ilişkisinde sonucun sebebi sayılmaktadır. Yani sonucun meydana gelmesi için gerekli ve yeterli olan şart neden sayılmaktadır. Örneğin ölümle ya da yaralanmayla sonuçlanan bir trafik kazasında, otomobilin icat edilmesi, tekerleğin ve lastiğin bulunması, kazanın olduğu yolun varlığı sonucun birer nedeni sayılacaktır. Yine bıçaklanarak hastaneye kaldırılan bir hastanın ölmesi halinde bıçaklama eylemini gerçekleştiren şahsın fiili neden sayıldığı gibi, bıçağı yapanın fiili de, bu bıçağı satanın fiili de sonucun nedenlerinden görülmektedir. Şart teorisi doğal süreci esas alan bir mahiyete sahiptir. Bu teorinin temelinde nedensellik ilişkisinin tamamıyla doğal bir

Benzer yönde bkz. **Başsözen**, Ahmet (2012), “Tıbbi Müdahaleden Kaynaklanan Tazminat Davalarında İspat Sorunları”, e-akademi Hukuk, Ekonomi ve Siyasal Bilimler Aylık İnternet Dergisi, S:119, s. 9, <http://www.e-akademi.org> (Erişim Tarihi 14.04.2012). Bu nedenle nedensellik ilişkisinin tespitine ilişkin yöntemin tercih edilme gerekçesi tutarlı olmalıdır, aksi halde yapılan tespitte dair vicdani kanaat tartışmalı hale gelebilir. Ancak, hakime vicdani kanaatini hangi yönetime göre oluşturacağını söyleyerek, onu belirli bir yöntemi kullanmaya zorlamak vicdani kanaatini bağlamak anlamını da taşır. Bu sebeple hakime nedensellik ilişkisini hangi yöntemle belirleyeceğini söylemek ve onu bağlamak doğru değildir.

¹¹⁴ Bkz. **Doğan**, Koray (2011), *Neticesi Sebebiyle Ağırlaşmış Suçlar*, (Ankara, Adalet Yayınevi), s. 114 vd., **Soyaslan**, Doğan (2011), *Ceza Hukuku Genel Hükümler* (Ankara, Yetkin Yayını), s. 299.

süreç olduğu kabul edilmekte ve hukuk dünyasının bu doğal süreci saptama görevi olduğu ve görevin bundan ibaret bulunduğu kabul görmektedir. Şart teorisi nedensellik ilişkini olabilecek en üst düzeyde geniş tutmaktadır. Antibiyotik verilen bir hastanın, alerjiye bağlı ölümü olayında nedensellik serisi antibiyotik keşfine kadar uzayacaktır. Bu teori geniş kabul görmeye birlikte, önemli eleştirilere muhatap olmaktadır. Bu eleştiriler şart teorisinin nedensellik ilişkisini genişleterek ceza sorumluluğunu olması gerekenin çok ötesinde ve anlamsız biçimde genişlettiğine yöneliktir. Silahla yaralama fiilinde silahı yapanın ve satanın da bu teorisinin uygulanması halinde sorumlu olacağı eleştirenler tarafından belirtilmektedir. Şart teorisi savunucularının bu eleştirilere yönelttikleri savunma şu şekildedir; ceza sorumluluğunun gerçekleşmesi için manevi unsurun bulunması gerekliliği şart teorisinin ceza sorumluluğunu aşırı derecede genişletmesinin önüne geçmektedir. Örneğin bir adam öldürme fiilinde silah satanın öldürmeye ilişkin kastı bulunmadığından bu kişi adam öldürme fiilinden sorumlu olmayacaktır. Teoriyi eleştirenlere göre ise bu savunma önemsiz değildir. Ancak arzu edilirse de ceza kanunlarında bulunan objektif sorumluluk hallerinin varlığında, şart teorisinin bu savunması değersizleşmektedir. Şart teorisine yönelik eleştirilerde, bu teorisinin özellikle objektif sorumluluk hallerinde ceza sorumluluğunun aşırı boyutta genişlemesinin önüne geçemediği savı bulunmaktadır¹¹⁵.

Uygun sebep teorisi ise bir sebebin sonucun, nedeni sayılabilmesi için, sonucun zorunlu şartı olması gerekliliği ile beraber o koşullar altında o sonucu meydana getirmeye uygun, elverişli olması gerektiğini öngören teoridir. Bu teoriye göre sonucun olmazsa olmaz şartı olan sebep, aynı zamanda müşterek tecrübeye göre sonucu doğurabilme olanağına da sahip olmalıdır. Müşterek tecrübeye göre genel olarak sonucu doğurma olasılığı bulunmayan sebep, sonucun nedeni olarak görülemez. Uygun sebep teorisi nedensellik ilişkisinin iki farklı yönüne dikkat çekmektedir. Neden olarak kabul edilen şey, sonucun olmazsa olmaz şartını oluşturması gerekmele birlikte, aynı zamanda hayatın müşterek tecrübesine göre sonucu doğurmaya

¹¹⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. **Toroslu**, s.126, **Ersöy**, Yüksel (2002), Ceza Hukuku Genel Hükümler, (Ankara, İmaj Yayınevi), s. 81 vd., **Zafer**, Hamide (2010), Ceza Hukuk Genel Hükümler (İstanbul, Beta Yayını), s. 154 vd.

uygun nitelik taşımaktadır. Genelde gerçekleşmeyen, olağan dışı, beklenmeyen sonuçlar açısından sonucu meydana getiren fiil sebep sayılmayacaktır. Örneğin hemofili hastası olan birinin öldürmek kastı ile yaralanması olayında, yaralama fiilinin başlı başına öldürücü vasfı bulunmaması nedeniyle ölüm sonucunun hemofili hastalığının doğurduğu kanamadan meydana gelmesi halinde, uygun sebep teorisine göre öldürme kastıyla hareket eden kişinin fiili ölüm sonucunun nedeni sayılmayacak ve bu kişi sorumlu olmayacaktır. Bu teori ceza sorumluluğunu aşırı miktarda daraltması nedeniyle eleştirilmektedir. Şart teorisinin ceza sorumluluğunu gereğinden fazla genişlettiği eleştirisi, uygun sebep teorisi açısından tam tersi bir duruma dönüşmekte ve uygun sebep teorisi ceza sorumluluğunu gereğinden fazla daralttığı iddiası nedeniyle eleştirilmektedir¹¹⁶.

İnsani nedensellik teorisi ise şart ve uygun sebep teorilerine göre daha yeni bir teori olup, İtalyan ceza hukuku genel teorisi tarafından geliştirilmiştir. Bu teori şart teorisi ile uygun sebep teorilerinin ortak formüle edilmesi ile oluşturulmuştur. Teori insanın bilinç ve irade ile donatılmış olduğuna, bilme yeteneği sayesinde sonuçları öngörebilme konumunda bulunduğu dikkat çekmektedir. Bu teori insanın sahip olduğu ve geliştirdiği yetenekleri ile doğal olaylara hükmedebileceği düşüncesini hareket noktası yapmaktadır. Ancak insanın hükmedemeyeceği olaylar ve sonuçlar olduğunu da kabul etmektedir. Bu teoriye göre bir sebebin sonucun nedeni sayılabilmesi için, fiilin sonucun zorunlu şartı olması gerektiği gibi, sonucun istisnai etkenlerden doğmamış olması gerekmektedir. Sebebin sonucun nedeni sayılabilmesi için içinde yaşanan dönemin en ileri bilim ve tecrübesine göre sonucun öngörülebilir olması gerekmektedir¹¹⁷. Örneğin kavga esnasında yaralanan şahsın sevk edildiği hastanede yemekten zehirlenerek ölmesi halinde kavgada yaralama eylemi ölüm sonucunun nedeni sayılmayacaktır. Çünkü hastanede yemekten zehirlenme hadisesi dönemin en ileri bilim ve tecrübe kurallarına göre öngörülebilir değildir. Bu teori ise öngörülebilirlik koşulunu nedensellik ilişkisine dahil etmesi nedeniyle eleştiril-

¹¹⁶ Bkz **Hafizoğulları**, Zeki/Özen, Muharrem (2012), Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, (Ankara, US-A Yayını), s. 204 vd., **Toroslu**, s. 128 vd., **Zafer**, s. 156 vd., **Artuç**, Mustafa (2008), Kişilere Karşı Suçlar, (Ankara, Adalet Yayını), s. 13.

¹¹⁷ Teori konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. **Toroslu**, s. 130 vd.

miştir. Eleştiriye temel düşünceye göre öngörü başlı başına subjektif bir durumu ve insanların iç dünyalarına ilişkin öğeleri suçun maddi unsuruna karıştırması nedeniyle hatalıdır. Ayrıca bulunulan dönemin en ileri bilim ve tecrübe kurallarının herkes için öngörülebilir sayılması da beklenemez. Bu nedenlerle insani nedensellik teorisi de gereksinimini karşılamamakta ve doğru çözüm sunamamaktadır.

Bu üç teorinin değerlendirmesini yapmak gerekirse şu sonuçlara varmak mümkün olacaktır. Şart teorisi doğal nedensellik sürecini dikkate alması nedeniyle oldukça değerli bir teoridir, çünkü insan içinde yaşadığı doğanın ve çevrenin bir parçasıdır. Tüm davranışlarını bu doğal çerçeve içerisinde ortaya koymaktadır. İnsan doğanın dışında düşünülmeceğine göre, insana ilişkin bir nedensellik ilişkisi süreci de doğanın dışında düşünülemez. Ancak, nedensellik sadece doğal bir süreç değildir. Kimi durumlarda nedensellik ilişkisi ya da bağı sadece doğal nedensellik yani şart teorisi ile belirlenememektedir¹¹⁸. Daha önce de anlattığımız üzere insan doğaya müdahale edebilmekte, iklimlere etki edebilmekte ve doğal süreçlerini değiştirebilmektedir. Örneğin, öldürme suçunda doğal bir zehirin kullanılması ve sentetik, keskin bir zehirin kullanılması sonuca giden süreci değiştirebilmektedir. Doğal zehirle ölüm olayını daha uzun bir süreç alması mümkünken, keskin sentetik bir zehirle süre kısalabilmekte ve müdahale de zorlaşabilmektedir. Doğal zehirin kullanıldığı bir olayda zehire muhatap kılınan kişinin tıbbi müdahale ile kurtarılabilmesi sürenin uzunluğu nedeniyle daha kolay olabilmektedir. Oysa sentetik zehir için aynı şeyi söylemek

¹¹⁸ "... Nedensellik bağı, ihmali suçlarda, icrai suçlarda olduğu gibi, doğal olarak belirlenememektedir. Bu nedenle, modern doktrin ihmali suçlarda nedensellik bağının tespitinde şart teorisinin olmaz(sa) olmaz şart formülünü kullanmamaktadır. İhmali suçlarda, nedensellik bağı normatif bir değerlendirmeyle belirlenmekte ve hukuken belli yönde davranmakla yükümlü olan kişinin kendisinden beklenen hareketi yapsaydı tipe uygun neticenin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğine bakmaktadır. Dolayısıyla, icrai bir davranışta bulunmakla yükümlü olan kişinin kendisinden beklenen hareketi yapsaydı dahi, neticenin kesinliğe yakın bir şekilde meydana geleceğinin tespit edildiği hallerde, ihmali hareketiyle netice arasında nedensellik bağı kurulamadığından sorumlu olmadığı kabul edilmektedir..." **Üzülmöz**, İlhan (2012), "Görevi Kötüye Kullanma Suçu", Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:XVI, S:1, s. 213, dpn.69, **Koca**, Mahmut/**Üzülmöz**, İlhan (2011), Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, (Ankara, Seçkin Yayıncılık), s. 318 vd.

kolay değildir. İnsanın doğal nedensellik sürecine müdahale etme en azında süreyi kısaltabilme, uzatabilme gibi bir olanağı bulunmaktadır. Öyle ise nedensellik süreci sadece doğal bir süreç olarak değerlendirilemez. Nedensellik süreci doğal ve insani bir sürecin adıdır. Nedensellik ilişkisini sadece doğal bir süreç olarak görmek bu ilişkinin insani boyutunu reddetmek anlamına gelecektir. Ayrıca hakimin sadece doğal süreci saptamakla görevli saymak anlamına gelen şart teorisi, hakimin sadece teknik bir işlem yaptığını kabul etmekle, nedensellik ilişkisinin tespiti konusunda hakimi daha çok teknokrat konumuna getirmektedir. Yargıtay 12. Ceza Dairesi'nin 20/09/2012 tarihli 2011/21661 Esas ve 2012/19216 Karar sayılı kararında, bir yayanın araca çarpması sonucu ortaya çıkan ölüm olayında nedensellik ilişkisini irdelemiştir¹¹⁹. Kararda yayanın sebebiyet verdiği bir trafik kazasında yayanın ölüm olayından sorumlu tutulamayacağına ilişkin oy çokluğu ile verilen kararda, Yargıtay 12. Ceza Dairesi adını açıkça koymamakla birlikte nedensellik ilişkisini irdelemiştir. Bir yayanın hareketiyle otomobil, otobüs gibi bir mekanik aracın hareketinin aynı bağlamda ve özdeş olarak nitelenemeyeceği sonucuna ulaşan Yargıtayın 12. Ceza Dairesi doğal ve mekanik hareketle insan hareketinin birebir görülemeyeceği düşüncesine varırken düşüncemize uygun olarak, nedensellik ilişkisinin doğal olduğu kadar insani bir boyutunun da bulunduğunu kabul etmiş olmaktadır. Şart teorisinin ceza sorumluluğunu gerekenden fazla genişlettiği doğruluktan uzak bir iddia değildir. Şart teorisi ceza sorumluluğunu oldukça geniş hale getirmektedir. Bununla birlikte gerek sürecin doğal yönünü ortaya koyması ve gerekse halen nedensellik ilişkisinin varlığının tespitinde vazgeçilemez bir teori olarak kullanılması şart teorisinin önemli ve değerli olduğunu göstermektedir.

Uygun sebep teorisi ise özellikle müşterek yaşam tecrübesine dayalı olması nedeniyle değerli bir teori olma özelliğini korumaktadır. Çalışmamızda daha önce açıkladığımız üzere nedensellik ilişkileri çok uzun tecrübeler sonucu fark edilerek hukuk alanına aktarılmıştır. Nedensellik ilişkisi tecrübe sürecinin bir sonucu olduğuna göre müşterek yaşam tecrübesi ile ilintilenmesi son derece doğrudur. Uygun sebep teorisi nedensellik ilişkisinde müşterek yaşam tecrübesini dikkate alarak gerçekçi bir yaklaşım

¹¹⁹ <http://www.adalet.org>. Erişim Tarihi 06.02.2013.

ortaya koymaktadır. Ancak bu teori eleştirilerde de haklı olarak bildirildiği gibi ceza sorumluluğunu olması gerekenden fazla daraltmaktadır.

İnsani nedensellik teorisi ile mekanik ve doğal hareketle insana özgü hareketin ayrılması gerektiği farkına varmış olması ve nedensellik ilişkisinin doğal olduğu kadar insana ait olduğunu saptaması açısından değerlidir. Fakat bu teori işin içerisine öngörü kavramını dahil etmiştir. Öngörü, hangi ölçüte göre belirlenirse belirlensin subjektif bir boyut içerecektir. Ayrıca öngörü en ileri bilim ve tecrübeye göre değerlendirilse de en ileri bilim ve tecrübenin neyi ifade ettiği ve bilim ile tecrübe kurallarının en ileri noktasının ne olduğunun belirlenme güclüğü bu teorinin zayıf noktalarını oluşturmaktadır.

Nedensellik ilişkisi çalışmamız boyunca açıkladığımız üzere, doğal aynı zamanda insana özgü bir sürecin adıdır. Bu sürecin keşfedilmesi ve hukuk alanına aktarılması müşterek tecrübe ile gerçekleşir. Bu anlamda, nedensellik ilişkisinin doğal boyutunu vurgulayan şart teorisi insani boyutunu vurgulayan insani nedensellik teorisi ve tecrübe boyutunu vurgulayan uygun sebep teorisi birlikte nedensellik ilişkisini açıklayabilmektedir. Hatta nedensellik ilişkisinin geliştiği dikkate alındığında bu üç teorinin birlikte varlığı bile, nedensellik ilişkisini kimi zamanlar açıklamaya yeterli olamamaktadır. Hangi ülkenin ve sistemin yargı uygulamalarına, yüksek mahkeme kararlarına bakarsak bakalım, nedensellik ilişkisine ilişkin sorunların tek bir teorinin uygulanması ile çözülemediği daha ilk anda görülmektedir. Nedensellik ilişkisine özgü sorunların, bu nedenle tüm teorilerin desteği ile birlikte, bu ilişkinin insani, doğal ve tecrübeye dayalı boyutlarının göz ardı edilmeden çözülmesi gerektiği düşüncesindeyiz.

SONUÇ

Suç bir insan davranışıdır. Tarihsel süreçte, etrafa zarar veren hayvanların cezalandırıldığı görülmüşse de, bu insan psikolojisini rahatlatmaya yönelik bir uygulamadan ibaret olmuştur. Suç, ancak bir insan davranışıyla oluşacaktır. İnsan davranışı, neden - sonuç ilişkisinde, suçun neden boyutunu oluşturacaktır. Doğada suç yoktur, bir ceza normuyla suç haline getirilmedikçe etik olarak kınanabilen bir davranış suç sayılamayacaktır. Ceza normunun suç kalıbına bir sonucu dahil ettiği hallerde nedensellik ilişkisi, suçun bir alt unsuru haline gelmektedir. İnsan davranışı, suç kalıbındaki

sonucun nedeni olmadığı sürece, o sonuç o kişiye bağlanamaz. Sonucu olan suçlar açısından nedensellik ilişkisinin varlığı öylesine tartışmalardan uzaktır ki, kanun koyucular ceza kanunlarında bu ilişkiden bahsetmeye çoğu zaman gerek duymamıştır. Bir sonuçtan kişinin cezai açıdan sorumlu tutulması için, o kişinin o sonucun nedeni olması gerekliliği ve tartışmalardan uzaklığı, nedensellik ilişkisinin hangi ölçütlere göre ve nasıl belirleneceği konusundaki tartışmaları çoğaltmış ve çeşitlendirmiştir. Nedensellik ilişkisine dair teoriler, belki de ceza hukukunun üzerine en fazla şey söylenen kesitlerinden birini oluşturmaktadır. Öyle ki, bu konudaki incelemelerde bile tüm teoriler yerine bazılarına yer verilmesi neredeyse gelenek halini almaya başlamıştır. Günümüzde, özellikle ceza hukuku genel teorisinin incelendiği çalışmalarda bu konudaki şart ve uygun sebep teorileri incelenmekte, kimi zaman bu incelemeye insani nedensellik teorisi de eklenebilmektedir. Şart teorisine göre, sonucu meydana getirmek için gerekli ve yeterli olan her bir sebep, o sonucun nedenidir, nedenlerin hepsi de birbirine eşittir, aralarında bir ayrıma gidilmesine olanak yoktur. Uygun sebep teorisine göreyse, yapıldığı andaki koşullara göre sonucu meydana getirmeye uygun ve aynı zamanda sonucun zorunlu şartı olan sebepler sonucun nedeni sayılmaktadır. İnsani nedensellik teorisine göreyse, bir sonucun zorunlu şartı olmakla birlikte, dönemin en ileri bilim ve tecrübesine göre öngörülebilir, istisna olmayan sebepler sonucun nedeni olarak kabul edilmektedir¹²⁰. Nedensellik ilişkisine dair teorilerin her biri hukuk biliminin gelişimine katkıda bulunması açısından ayrı değer taşımaktadır. Bununla birlikte teorilerin hiçbiri tek başına nedensellik ilişkilerine dair sorunların çözümüne yetmemektedir. Bir zamanlar suç olarak düzenlenmesine gerek bile duyulmayan mobbing eylemleri, gelişen dünyamızda modernite ile beraber suç olarak düzenlenmeye başlamıştır. Modernite ve biraz da postmodernitenin etkisiyle suç olarak düzenlenmeye başlayan mobbing davranışlarının cezalandırılabilmesinin, nedensellik teorilerinden en eskisi olan şart teorisine dışında düşünülmemeyeceği görüşünün¹²¹, ceza hukukunda nedensellik ilişkisinin ne kadar komplike ve çözümü zor bir uğraşı ifade ettiğini anlatmaya yeterli olacağı düşünce-

¹²⁰ Bkz. **Toroslu**, age, s. 126 vd., **Ersoy**, s.81 vd.

¹²¹ Bkz. **Erdem**, Mustafa Ruhan/**Parlak**, Benay (2010), “Ceza Hukuku Boyutuyla Mobbing”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S:88, s. 283.

sindeyiz. Görüldüğü gibi, en çağcıl problemler en eski teorilerle çözülebilmektedir, aksi de olabilmektedir. Yargıtay'ımız nedensellik ilişkisi konusunda olayın özelliklerine göre farklı teorilerden faydalanabilmektedir.

İnsanlık bir deneyimler bütünüdür. Bugün evlerimizde bir düğmeye basarak harekete geçirebildiğimiz ısınma sistemlerinin gelişiminin arkasında, atalarımızın bir parça odun közünü elde tutabilmek ve geleceğe aktarabilmek için savaşmış, bazen canlarını yitirmiş olabilecekleri gerçeği hiçbirimizin hafızasında yer etmez. Nedensellik ilişkilerinin farkına varılarak pozitif bilime ve buradan da sosyal bilimlere ve hukuka aktarılması, uzun bir tarihsel ve tecrübe süreci sonucunda gerçekleşmiştir. Doğal afetle karşılaşan toplulukların bu durumun doğanın ruhlarının gazabı olduğunu düşünerek, afet tarihinde doğan birini aslında bu sonucun nedeni olmadığı halde cezalandırmalarından, kişinin nedeni olmadığı sonuçtan sorumlu tutulmaması yolundaki evrensel kabule ulaşmayı sağlayan nedensellik zincirlerinin keşfi süreci tarif edilmez bir değer taşımaktadır. İnsan yaşamı ve davranışları öylesine komplekstir ki, davranış ve sonuç arasındaki nedensel süreci belli bir teoriye sıkıştırmaya olanak bulunmamaktadır. Ceza hukuku dahil olmak üzere diğer hukuk dallarında da her sorunu çözmeye yeterli bir nedensellik ilişkisi teorisinin geliştirilememiş olmasının sebebi düşüncemizce budur.

Ceza hukukunda nedensellik ilişkisi üzerine savunulan ve geliştirilen her teori ceza hukuku genel teorisinin gelişimine katkı sağladığı gibi, nedensellik konusundaki çözümlere de destek vermektedir. Ancak, nedensellik sorunu teorilerin birini diğerine tercih etmek yerine tüm teorilerin kullanılarak olayın nitelik ve özelliklerine göre çözümlenmelidir. Bu çalışma uygulamaya yönelik olmamakla birlikte nedensellik ilişkisi konusunda uygulamaya yönelik çözüm önerimiz şu şekildedir: Nedensellik ilişkisi insanlığın tarihsel tecrübe süreci içerisinde hukuk alanına dahil ettiği bir sürecin ifadesi olduğuna göre müşterek tecrübenin dikkate alındığı uygun sebep teorisi, nedensellik ilişkisinin doğal yaşamın bir parçası olduğunu tespit eden şart teorisi ve nedensellik ilişkisinin insani boyutunu öne çıkaran insani nedensellik teorisi birlikte nedensellik ilişkisini ifade edebilmektedir. Açıklıkla söylemek gerekirse bazı hallerde tüm bu teoriler sorunu çözmeye yetmeyebilmektedir. Öyleyse, nedensellik ilişkisine dair sorunların çözümü tüm teorilerden faydalanarak yapılmalıdır. Yargıtay 1. Hukuk Dairesi'nin 31.12.1976 tarihli 1976/9370 Esas ve 1976/13138 Karar tarihli kararında

“Hakim; insana, tabiata, gerçeğe, olağana sırt çevirmeden... uyumsuzluğa insan kokusu taşıyan bir çözüm getirmek zorunluluğundadır” yer alan gerekçesi¹²², düşüncemizce ceza hukuku dahil tüm hukuk dallarında, nedensellik ilişkisi açısından da geçerli olmalıdır. Nedensellik ilişkisi doğal, insani ve tecrübe sonucu keşfedilen bir sürecin ifadesi olduğuna göre tüm teorilerin birlikte ve yerine göre kullanımı ile nedensellik sorunu doğal sürece uygun ama insani ve müşterek tecrübeye uygun şekilde çözümlenmelidir.

¹²² Hukuk Adamları Birliği Dergisi, Ocak-Mart 2013 Sayısı, s. 38.

Kaynaklar

- Abik**, Yıldız (2010), “Normun Koruma Amacı Teorisi”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:59, S:3.
- Adıgüzel**, Nuri, İslam Felsefesinde İlet(Neden) Kavramı, <http://eskidergi.cumhuriyet.edu.tr> (Erişim Tarihi 28.02.2012).
- Akarsu**, Bedia (1984), Felsefe Terimleri Sözlüğü, (Ankara, Savaş Yayınevi).
- Akın**, Levent (2010),“İşverenin İşçiyi Gözetme Borcundan Doğan Hukuki Sorumluluğunda Uygun Nedensellik Bağı”, Çimento Endüstrisi İşverenleri Sendikası Dergisi, Mart Sayısı, s. 27, <http://www.ceis.org.tr> (Erişim Tarihi 15.04.2011).
- Akpolat**, Yıldız, “Durkheim’den Giddens’a Pozitivist Sosyoloji”, <http://e-dergi.atauni.edu.tr> (Erişim Tarihi 13.04.2012).
- Arslanoğlu**, İbrahim, “Sosyal Bilimlerde Metod ve Araştırma Teknikleri”, <http://3w.gazi.edu.tr> (Erişim Tarihi 13.04.2012).
- Artuç**, Mustafa (2008), Kişilere Karşı Suçlar, (Ankara, Adalet Yayını).
- Artuk**, Mehmet Emin/Gökçen, Ahmet/Yenidünya, Caner(2006), Ceza Hukuku Genel Hükümler, I, (Ankara, Turhan Kitabevi).
- Bettioli**, Guiseppe, “Manevi Mesuliyet ve Şahsiyet”, Çev: Umur, Ziya, <http://www.iudergi.com> (Erişim Tarihi 12.02.2012).
- Erem**, Faruk, “Psikanalizm Açısından Ceza Hukuku”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:44, S:1-4.
- Başsözen**, Ahmet (2012), “Tıbbi Müdahaleden Kaynaklanan Tazminat Davalarında İspat Sorunları”, e-akademi Hukuk, Ekonomi ve Siyasal Bilimler Aylık İnternet Dergisi, S:119, s.9, <http://www.e-akademi.org> (Erişim Tarihi 14.04.2012).
- Bulut**, Nihat (2001), “4709 Sayılı Kanunla Yapılan Anayasa Değişikliği Çerçevesinde Hak ve Özgürlüklerin Sınırlanması Rejiminin Birey

Devlet İlişkisi Açısından Değerlendirilmesi”, Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi, C:V, S:1-4.

Bunge, Mario (2008), Causality and Modern Science, <http://books.google.com.tr> (Erişim Tarihi 19.03.2012).

Can, Cahit, “Hukuk ve Matematik”, <http://www.80.251.40.59/law.ankara>. (Erişim Tarihi 13.04.2012).

Centel, Nur/**Zafer**, Hamide/**Çakmut**, Özlem(2005), Türk Ceza Hukukuna Giriş, (İstanbul, Beta Yayını).

Colvin, Eric (1989), “Causation in Criminal Law”, Bond Law Review, Vol:1, Iss:2, s.253 vd, <http://epublications.bond.edu.au> (Erişim Tarihi 23.02.2012).

Çeçen, Anıl (1975), Hukuk’ta Norm ve Adalet, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:32, S:1-4.

Çelebi, Nilgün (1992), “Sosyoloji ve Nedensellik”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih -Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü Dergisi, C:14.

Çelik, Haşim Cem, “Heisenberg, Nedensellik ve Determinizm”, <http://www.flisdergisi.com> (Erişim Tarihi 28.03.2012).

Çetiner Baktır, Selma, “Yargı Kararlarının Hukuka Uygunluğu”, <http://www.etikturkiye.com> (Erişim Tarihi 13.04.2012).

Dağdelen, İlhan (2004), “Devlet Bilimi Metodolojisi”, Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, ISSN:1303-5134, s.14, <http://www.insanbilimleri.com> (Erişim Tarihi 12.02.2012).

Del Vecchio, Giorgio (1952), Hukuk Felsefesi Dersleri, (İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını).

Delugo, Tullio (1982-1987), “L’importanza Del Delitto Colposo Nel Dritto Moderno”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:39, S:1-4.

Denkel, Arda (1996), Anlam ve Nedensellik, (İstanbul, Kabalcı Yayınevi).

“**Determinizm ve Özgür İrade**”, <http://www.kuantum.gen.tr> (Erişim Tarihi 11.03.2012).

- Doğan**, Koray (2011), Neticesi Sebebiyle Ağırlaşmış Suçlar, (Ankara, Adalet Yayınevi).
- Dönmezer**, Sulhi (1943), “Maddi Sebebiyet Alakası”, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C:9, S:1-2.
- Dülger**, Murat Volkan (2005), “5237 Sayılı YTCK’da Kastın Unsurlar ve Türleri-Özellikle Olası Kastın Değerlendirilmesi”, Hukuk ve Adalet Eleştirel Hukuk Dergisi, Y:2, S:5.
- Dündar**, Durmuş (2002), “Bilim, Araştırma ve Uygulamalı Hukukta Yöntem”, İstanbul Kültür Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:1, S:1-2.
- Eminağaoğlu**, Ömer Faruk (1991), “Ceza Hukukunda İsnat Yeteneği ve Yaş Küçüklüğü”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S:2.
- Erdem**, Engin (2005), “Swinburne ve İlahi Zamansallık”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S:2, s.235.
- Erdem**, Mustafa Ruhan/**Parlak**, Benay (2010), “Ceza Hukuku Boyutuyla Mobbing”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S:88.
- Erem**, Faruk (1968), “Nedensellik Bağı ve Ümanist Doktrin”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:25, S:3-4.
- Eren**, Fikret. (1975), “Hukuka Aykırılık Bağı Veya Normun Koruma Amacı Teorisi”, Prof. Dr. Mahmut Koloğlu’ya 70.Yaş Armağanı, (Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını).
- Eren**, Fikret (1975), Sorumluluk Hukuku Açısından Uygun İlliyet Bağı Teorisi, (Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını).
- Ergün**, Evrim Çağdaş (2004), “Sözleşmeler Hukukunda Consideration/Sözleşmeyle Bağlanma Niyeti Kavramı ve Causa/Hukuki Neden ile İşlevsel Denkliği Meselesi”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:53, S:4.
- Ersoy**, Yüksel (2002), Ceza Hukuku Genel Hükümler, (Ankara, İmaj Yayınevi).
- Eskicioğlu**, Osman (1996), İslam Hukuku Açısından Hukuk ve İnsan Hakları, (İzmir, Anadolu Matbaacılık).

- Evren**, Can Çınar (2010), “İdarenin Sorumluluğunu Etkileyen Neden Olarak Mücbir Sebep”, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C: XIV, S:1.
- Frisch**, Wolfgang (1998), “Hukuk Devleti Ceza Hukukunda Cezalandırılabilirliğin Esaslı Şartları”, Çev: Hakeri, Hakan, Türk Ceza Kanunu Tasarısı İçin Müzakereler, (Konya, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını).
- Giddens**, Anthony (2003), Sosyolojik Yöntemin Yeni Kuralları, Çev: Tatlıcan, Ümit/Balkız, Bekir, (İstanbul, Paradigma Yayını).
- Gönenç**, Fulya İçlin (2008), “Roma Hukukundan Günümüze Hukuki Faraziyeler”, Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Dergisi, C:XII, S:1-2.
- Güleç**, Ahmet, “Zihin-Bilebilmek İlişkisi”, Yeni Yüksektepe e-dergi, S:71, Kasım- Aralık, <http://dergi.aktifelsefe.org> (Erişim Tarihi 26.02.2012).
- Güleç**, Cengiz (2000), “Anadolu Kültüründe Hastalık, Sağlık Kavramlarına Transkültürel Bakış”, Klinik Psikiyatri, (3).
- Gülşen**, Recep (2002), Hürriyeti Tahdit Suçları, (Ankara, Adalet Yayınevi).
- Güriz**, Adnan (1987), Hukuk Felsefesi, (Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını).
- Güriz**, Adnan (1967), “İrade Hürriyeti 2”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:24, S:1-4.
- Hafizoğulları**, Zeki (1995), “Bakanlar Kurulu Kararlarından Doğan Sorumluluk: Kanun Emrini, Yetkili Merciidinden Verilen Emri Yerine Getirme, Salt Tehlike Suçlarında Nedensellik Konularına İlişkin Bir Bilirkişi Raporu”, Ankara Barosu Dergisi, S:1.
- Hafizoğulları**, Zeki, Türk Ceza Hukuku Ders Notları, dpn.269, <http://www.zekihafizogullari.com> (Erişim Tarihi 30.04.2012).
- Hafizoğulları**, Zeki, “5237 Sayılı Türk Ceza Kanununda Fail, İsnat Yeteneği, İsnat Yeteneğini Azaltan veya Kaldıran Nedenler”, <http://www.baskent.edu.tr> (Erişim Tarihi 17.03.2012).
- Hafizoğulları**, Zeki, “5237 Sayılı Türk Ceza Kanununda İsnat Yeteneği”, <http://www.abchukuk.com> (Erişim Tarihi 31.03.2011).

- Hafizoğulları**, Zeki/Özen, Muharrem (2012), Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, (Ankara, US-A Yayını).
- Hakeri**, Hakan (2008), Ceza Hukuku Genel Hükümler, (Ankara, Seçkin Yayınevi).
- Hakeri**, Hakan (2007), “Ceza Hukukunda Önemsiz Hareketler”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S:69.
- Hakeri**, Hakan/**Gülşen**, Recep (2005), “Offendicula ve Yeni Türk Ceza Kanunu”, Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi, C:IX, S:1-2.
- Hızır**, Nusret, “Kant ve Einstein”, <http://dergiler.ankara.edu.tr> (Erişim Tarihi 14.04.2012).
- Hırş**, Ernest (1944), “Hukuk Bir Bilim Kolumudur?”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:2, S:1.
- Honig**, R. (1936), “İllyet Nazariyesine Dair”, Çev: Abadan, Yavuz, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C:2.
- Hukuk Adamları Birliği Dergisi**, Ocak-Mart 2013 Sayısı.
- İçel**, Kayıhan(2007), “Ceza Hukukunda Temel Kusurluluk Şekli Kast”, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Y:6, S:12.
- Karakaş**, Sirel, “Nedensellik İlişkisi Pozitif Bilimin Amaçları Açısından Deneysel ve Korelatif Yaklaşımlar”, Klinik Psikiyatri Dergisi, S:5.
- Karakaş**, Sirel/**Bekçi**, Belma (2003), “Zihin/Davranış ile Beden/Organizma İlişkilerini Ele Alan Bilim Dallarının Doğuşu ve Gelişimi, NeuroQuantology, s.238, <http://www.neuroquantology> (Erişim Tarihi 17.02.2012).
- Karakuş**, Rahmi (2011), “Neden Üzerine Düşünme”, Beytulhikme an International Journal of Philosophy, June, Vol:1, <http://www.beytulhikme.org> (Erişim Tarihi 26.02.2012).
- Kelsen**, Hans (1957), “Mahz Hukuk Nazariyesi Nedir?”, Çev: Çağıl, Orhan Münir, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C:22, S:1-4.

- Kelsen**, Hans (1978), “Nedensellik ve İsnadiyet”, Çev: Hafizoğulları, Zeki, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:35, S:1-4.
- Keskin**, Kadri (1994), Taksirle Ölüme ve Yaralanmaya Neden Olma Suçları, (Ankara, Seçkin Yayınevi).
- Keyman**, Selahattin (1980), “Tipiklik ve Ceza Hukuku”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:37, S:1-4.
- Kılıç**, Sinan, “Geleneksel ve Ahlaki Yargının Ötesinde Spinoza’nın İyi-Kötü ve Nedensellik Problemini İrdeleyişi”, Kaygı, <http://www20.uludag.edu.tr> (Erişim Tarihi 12.02.2012).
- Kırca**, Çiğdem (2001), “Örtülü (Gizli) Boşluk ve Bu Boşluğun Doldurulması Yöntemi Olarak Amaca Uygun Sınırlama (Teleologische Reduktion), Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:50, S:1.
- Koca**, Mahmut/Üzülmez, İlhan (2011), Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, (Ankara, Seçkin Yayını).
- Kocar**, Yasin (2007), İsnat Yeteneği, İsnat Yeteneğini Kaldıran veya Azaltan Nedenler, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, (Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Kunter**, Nurullah (1955), Suçun Maddi Unsurları Nazariyesi, (İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını).
- Nomer**, Haluk N. (1996), “Farazi İlliyet Problemi”, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C:55, S:1-2.
- Nutku**, Uluğ (2002), “İnsanın Kültür Varlığı”, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C:26, No:2.
- Oğuzman**, Kemal/Öz, Turgut (2000), Borçlar Hukuku Genel Hükümler, (İstanbul, Filiz Kitabevi).
- Okşar**, Yusuf (2008), İslam Kelamında Nedensellik ve Adetullah, (Adana, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Öcal**, Bahar (2011), “Damnum Iniura Datum’da Iniura ve Culpa İlişkisi”, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:2, S:1.

- Öktem**, Niyazi, “Jaques Maritain, Akdeniz Kültürü, Neo-Tomizm ve Personalizm”, <http://www.iudergi.com> (Erişim Tarihi 25.02.2012).
- Önder, Ayhan (1989), Ceza Hukuku Genel Hükümler C:II,(İstanbul, Beta Yayını).
- Önsipahioğlu**, Tufan, “Kastın Aşılması Suretiyle Adam Öldürme Cürmü”, <http://www.turkhukuksitesi.com> (Erişim Tarihi 18.01.2012).
- Özbek**, Veli Özer (2007), “Ceza Hukukunda Nedensellik Bağlantısı ve Neticenin Objektif Yüklenebilirliği Teorisi”, Ceza Hukuku Dergisi, Y:2,S:5.
- Özcan**, Tarık (2002), “Nur Baba Romanında Nigâr Hanımın Niyet ve Eylemleri Üzerine Bir Çözümleme”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C.12, S:1.
- Özdoyran**, Güven, “Özgürlük ya da Nedensel Belirlenim, Üçüncü Bir Olasılık (Antinomi) Mümkün mü?”, <http://www.flisdergisi.com> (Erişim Tarihi 17.03.2012).
- Özgenç**, İzzet (2006), Türk Ceza Kanunu Gazi Şerhi, (Ankara, Adalet Bakanlığı Eğitim Dairesi Başkanlığı).
- Özgenç**, İzzet/**Şahin**, Cumhur (2001), Uygulamalı Ceza Hukuku , (Ankara, Seçkin Yayını).
- Reisoğlu**, Safa (2008), Borçlar Hukuku Genel Hükümler, (İstanbul, Beta Yayını).
- Ryu**, Paul K. (1958), “Causation in Criminal Law”, University of Pennsylvania Law Review, Vol:106, No:6.
- Şahin**, Fatma Süzgün (2006), Feminist Hukuk Teorisinde Metodoloji, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, (Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Savaş**, Vural/**Mollamahmutoğlu**, Sadık (1995), Türk Ceza Kanununun Yorumu, (Ankara, Seçkin Yayınevi).
- Sencer**, Muzaffer/**Sencer**, Yakut, “Bölümsel Bağlantı ve Bölümsel Nedensellik”, <http://yayin.todaie.gov.tr> (Erişim Tarihi 27.02.2012).

- Smirnov**, Andrey (2010), “Nedensellik ve İslam Düşüncesi”, Çev:Kazanç, Fethi Kerim, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Vol:3, Issue:4, s.294, <http://www.sosyalarastirmalar.com> (Erişim Tarihi 11.02.2012).
- Sokullu Akıncı**, Füsun (1998), “Ceza Hukukunda Kusurluluk”, Ceza Hukuku Günleri: 70. Yılında Türk Ceza Kanunu-Genel Hükümler, (İstanbul, Beta Yayıncılık).
- Sokullu Akıncı**, Füsun (2011), “Özgürlük ve Güvenlik”, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C:LXIX, S:1-2.
- Soyaslan**, Doğan (2011), Ceza Hukuku Genel Hükümler (Ankara, Yetkin Yayını).
- Taner**, Tahir (1937), Ceza Hukuku ve Türk Ceza Kanunu Şerhi, (İstanbul, Bozkurt Matbaası).
- Toroslu**, Nevzat (2009), Ceza Hukuku Genel Kısım, (Ankara, Savaş Yayınevi).
- Toroslu**, Nevzat (1990), “Ceza Sorumluluğunun Gelişimi”, Yargıtay Dergisi, C:16, S:1-2.
- Tüccar**, Ayhan (2005), Epistemolojik Arka Planı ile David Hume’un Nedensellik Eleştirisi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, (İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Uzun**, Hasan (2006), “Tarih Bilimi ve Tarihte Nedensellik”, Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, C:7, S:1.
- Yazoğlu**, Ruhattin, “İllyet Probleminin Doğuşu”, <http://e-dergi.atauni.edu.tr> (Erişim Tarihi 15.04.2012).
- Yeşiloğlu**, Yahya (2010), Tehdit Suçu, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, (İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Yıldırım**, Ali, “Antakyalı Münif’in Benzer İki Gazelinin Düşündürdükleri”, <http://turkoloji.cu.edu.tr> (Erişim Tarihi 27.02.2012).
- Üzülmez**, İlhan (2012), “Görevi Kötüye Kullanma Suçu”, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:XVI, S:1.

Zafer, Hamide (2010), Ceza Hukuk Genel Hükümler (İstanbul, Beta Yayını).

<http://www.adalet.org> (Erişim Tarihi 21.02.2012).

<http://www.hukuki.net> (Erişim Tarihi 18.01.2012).

<http://www.kararara.com> (Erişim Tarihi 18.01.2012).

<http://law.onecle.com>›Texas Laws›Penal Code (Erişim Tarihi 02.05.2012).

<http://www.tdk.gov.tr> (Erişim Tarihi 27.02.2012).

Kısaltmalar

age	: adı geçen eser
agm	: adı geçen makale
agt	: adı geçen tez
C	: cilt
çev	: çeviren
dpn	: dipnot
S	: sayı
s	: sayfa
vd.	: ve devamı